

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / J.J. Burger

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **453**

J.J. Burger

Anders bijbels of onbijbels?

MEDITATIEF **458**

J.E. Kramer

Verschenen... op het
terrein van de zonde

WANDELEN MET GOD **459**

S. de Jong

Heengaan of blijven?

ACHTERGRONDEN **461**

E. Brink

Heiliging door het geloof

SCHRIFTSTUDIE **465**

P.H.R. van Houwelingen

De gekruisigde Koning

EVANGELISATIE
EN ZENDING **469**

C.J. Haak

Oogsten op het veld

SAMENLEVING **473**

L. Hordijk

De economische waarde
van het leven

en verder...

Meegelezen / Uit de kerken

ANDERS BIJBELS OF ONBIJBELS?

Onze verhouding tot de Nederlands
Gereformeerde Kerken 5

*H*et is een vijfgangenmenu geworden, deze serie artikelen over de verhouding tussen de NGK en de GK. De eerste artikelen gaven elk een voorgerecht: een overzicht van wat tussen deputaten van NGK en GK besproken is over plaats en functie van de belijdenis en over kerkverband en kerkorde. Vervolgens kwam als eerste hoofdgerecht een samenvatting van een aantal besluiten van de Landelijke Vergadering-1995 van de NGK en een overzicht van de uitspraken die de Synode van Berkel-1996 t.a.v. de NGK deed. Het tweede hoofdgerecht (vorige week) ging in op vragen rond het fundament van de kerk en de binding aan de belijdenis. Dit laatste artikel is het dessert. Een dessert dat doet denken aan een kaasplateau: het gaat niet over één thema, maar behandelt een aantal vragen die f.a.v. de verhouding tussen NGK en GK nogal eens gesteld worden.

10. Een aantal vragen tenslotte

10.1. Waar gaat het nu om?
Het is goed voorstelbaar dat er mensen zijn, die na het lezen van

het voorafgaande door de bomen het bos niet meer zien. De vraag mag dan ook gesteld worden: Zeg nu eens kort waar het tussen NGK en GK om gaat. Laat ik dat hier proberen.

In de contacten tussen **NGK** en **GK** gaat het om het volgende. De **GK** vormen al eeuwenlang een **kerkverband** dat gebonden wil **zijn** aan **Gods** Woord, volgens de leer van de **Drie Formulieren van Eenheid**, en dat wil leven naar de afspraken **van** een gereformeerde kerkorde. Dit niet als Nederlandse specialiteit, maar in gehoorzaamheid aan Christus die **zijn** kerk bouwt op het fundament van apostelen en profeten, waarbij **Hijzelf** de hoeksteen is (Ef. 2 : 20). Daarbij komt het er voor de **kerk** op aan pijler en fundament **van** de waarheid **te** zijn (1 Tim. 3 : 15), en zich in belijdenis en leven niet te **schamen voor** Christus en zijn woorden (**Mark.**

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS.
A.L.Th. DE BRULINE, DRS. G. GUNNINK,
DRS. B. LUITEN, PROF. DR. C.J. DE RIJ-
TER, DS. A. DE SNOO.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

W.L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265
AG Kampen, Tel. (038) 3331201.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kam-
pen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Colntre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studen-
ten f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland:
f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan,
maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee
maanden voor het verstrijken van de beta-
lingstermijn (opzegging van jaarabonnement
vóór 1 november, van sen halfjaarabonne-
ment vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij

 de Stichting Bralectah.
Tel. (0521) 515948.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,84 per mm. Contracttarief op aan-
vraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de
uitgever is het niet toegestaan artikelen uit
dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

8 : 38) en het Evangelie te verkon-
digen volgens de zuivere leer (Tit.
1 : 9). Als de kerk daarbij ook af-
spraken maakt over kerkorde en
leefregels, zal het erop aankomen
deze afspraken na te komen vol-
gens de bijbelse regel: 'Laat uw ja
ja zijn en uw nee **nee**' (**Matth.**
5 : 37). Oftewel: wat afgesproken
is, dat doe je. En als je het wilt wij-
zigen doe je dat, ook volgens af-
spraak, samen.

De NGK heeft heel bewust een an-
dere vorm van **kerkverband** geko-
zen. Ten aanzien **van** het funda-
ment van de kerk valt men terug op
een kern van het Evangelie: 'Chris-
tus alleen en genade alleen'. Daar-
bij is wel **een** binding aan de gere-
formeerde belijdenis, maar deze
binding is een advies-binding. En
het AKS, de kerkorde van de
NGK, is een open pijlerdam, waar-
bij van tevoren is afgesproken dat
de sluisdeuren bij storm **niet** per se
gesloten hoeven te worden.

Waarover **gaat** het dus tussen de
NGK en de GK? Het gaat **om** de
vraag **hoe** je kerk bent en **hoe** je als
kerk de kerkelijke eenheid dient.
Dien je die door **minimalisering**
van **de** binding aan de Schrift en de
leer van de kerk? Of dien je haar
d m **handhaving** van die binding?
Het kan goed zijn te **zien**, dat het
hier om een heel ouds **vraag gaat**.
Want om in feite dezelfde **vraag**
ging **het** ook al tussen de gerefor-
meerden en de remonstranten in de
jaren 1600-1618. Toen verweten de
remonstranten de gereformeerden
de kerkelijke eenheid te dwarsbo-
men door hun (in remonstrantse
ogen) **strake** manier van omgaan
met de leer. In die tijd dichtte dan
ook de remonstrantse geschied-
schrijver **Gerard Brandt over Hu-**
bert Duifhuis, één van de voorlo-
pers van de remonstranten:

**Gij tradt in reukelijkheid op 't spoor
van syne (nl. Erasmus') voeten.**

**Soo't Reformeeren op uw voet had
willen gaen**

**Hoe soud' het Christen volk elkan-
deren ontmoeten,**

**Die nu, van een gescheurt, ver-
scheiden wegh inslaen.**²

De bedoeling is duidelijk: **belijde-
nishandhaving** brengt scheuring.
Tolerantie geeft **eenheid**. Maar in
die situatie hebben de **gereformeer-**
den bewust gekozen voor handha-
ving van de leer van Christus. **Zó**
hebben ze de Dordtse Leerregels
opgesteld. **Zó** het **Ondertekenings-**
formulier geformuleerd. En dan is
daar in 1619 op **de** Dordtse Synode
dat **emotionele** moment dat de bui-
tenlandse aanwezigen de Neder-
landse kerken oproepen: '*in deze
rechtzinnige, godzalige en eenvou-
dige Belijdenis des geloofs, stand-
vastiglijk te willen volharden, de-
zelfde den nakomelingen onver-
valscht te willen nalaten, en, tot de
komst toe van onzen Heere Jezus
Christus, onvervalscht te willen be-
waren*'. In antwoord **daarop** sprak-
ken de Nederlandse kerken uit:
'*dat het hun voornemen was, in de
beroeping dezer rechtzinnige leer,
standvastiglijk te willen volharden,
en dezelve in de Nederlandsche
Provinciën zuiverlijk te leren,
naarstiglijk voor te staan, en
voorts onvervalscht, door de gena-
de Gods, te bewaren*'.³

10.2. Had er landelijk verder doorgesproken moeten worden?

De vraag is vaak gesteld: had er na
de serie verkennende gesprekken
tussen de CCS en de DKE toch niet
op landelijk niveau verder doorge-
sproken moeten worden? Is **Berkel**
hier niet te kort door de bocht ge-
gaan? De vraag is begrijpelijk.
Want je **zou** zo dolgraag toenade-
ring willen. Er moet echter op ge-
wezen **worden** dat de gevoerde ge-
sprekken volkomen duidelijkheid
gegeven hebben. Hierbij kan ver-
wezen worden naar het verslag van
het vijfde gesprek tussen de CCS

en de DKE.⁴ In dat gesprek ging het over de tolerantie-ruimte in de kerk. En dan zegt het verslag: *'Van de zijde van de CCS blijkt het gevoelen te bestaan dat bij de Gereformeerde Kerken hier de ruimte bestaat, die zij toch wel willen handhaven. Een ruimte die volgens de DKE tot een al te grote tolerantie leidt. Veel perspectieven lijken er op dit punt niet meer te zijn. Dit wordt wederzijds met teleurstelling en verdriet geconstateerd. Er blijkt op dit moment geen consensus in te zitten'.*

Persoonlijk zal ik dat moment in de samensprekingen niet gauw vergeeten. Het was een moment van diepe emotie. Tegelijk zonder een zweem van onbegrip, onduidelijkheid of ruzie. Het was gewoon volstrekt helder: hier staan twee visies op kerk-zijn en tolerantie glashelder tegenover elkaar.

Moet je onder die omstandigheden met een gesprek doorgaan? Maar dan wordt het óf een herhaling van zetten; óf zeuren; óf in het vervolg toch weer verdoezelen van wat gister totaal helder was. Dan is het eerlijker te zeggen: er is op dit moment geen verder perspectief voor een zinvol gesprek. Met daarbij nadrukkelijk deze kanttekening: Berkel heeft zich schriftelijk tot de eerstvolgende Landelijke Vergadering van de NGK gericht. Niet om 'toch nog maar een brief te schrijven; maar met als achtergrond: de CCS is een commissie. Als je met een commissie uitgepraat bent, dan wend je je tot de instantie aan wie zij moet rapporteren met de vraag: Bent u het met het standpunt van uw commissie eens of corrigeert u haar opinie? Het is dus aan de eerstkomende Landelijke Vergadering van de NGK om hier antwoord te geven. En als dat antwoord ook maar een beetje hoop zou geven, kunnen gesprekken (wat mij betreft) opnieuw worden aangevat.

103. Hoe na 'Berkel' met lokale samensprekingen?

Een volgende vraag is: Wat voor

gevolgen hebben de uitspraken van Berkel voor lokale samensprekingen tussen NGK en een GK? Op die vraag moet je m.i. een tweeledig antwoord geven. Allereerst: wanneer het houden van lokale samensprekingen zou betekenen dat er twee circuits ontstaan: een lokaal en een landelijk, waarbij het lokale circuit zich aan het landelijk weinig gelegen zou laten liggen, dan kan het goed zijn zich te realiseren dat de uitspraken van Berkel, naar art. 31 KO, ook voor lokale situaties betekenis hebben? En als men onvrede zou hebben met die uitspraken, laat men dan in de ordelijke weg met argumenten beroep aantekenen bij de eerstkomende synode.

Intussen betekent dit niet, dat er lokaal niets gedaan kan worden. Integendeel: het zal juist van belang zijn om (wanneer daar gelegenheid voor is) de zaken die in Berkel behandeld zijn ook plaatselijk aan de orde te stellen. Door een lokale NGK bijv. de vraag voor te leggen: Jullie CCS heeft w en zo geoordeeld; wat vinden jullie daar nu van: stemmen jullie daarmee in of niet? Om een voorbeeld te noemen: vorig jaar werd een correspondentie gepubliceerd die gevoerd is tussen de NGK van Zalk en Veecaten en ds. H. de Jong⁶ Hierin komt ook de zaak van het fundament van de kerk aan de orde. Daarbij wijst Zalk en Veecaten op het fundament van apostelen en profeten. Niet het fundament 'Christus alleen en genade alleen', maar het fundament van Efeze 2. Zalk en Veecaten verdedigde dus in feite het standpunt van de DKE. Zoiets vraagt erom, om op lokaal niveau te worden doorgesproken. Niet om te gaan vissen in troebel water. Wel om helderheid te bevorderen. Zoals Berkel het uitdrukte⁷: 'een helder signaal over wat landelijke samensprekingen verhindert, vormt als zodanig juist een stimulans om ook plaatselijk samensprekingen te willen voeren die gericht zijn op eenheid in gebondenheid aan de leer van de belijdenis naar

de regels van een gereformeerde kerkorde'.

Laat daarom (waar dat kan) plaatselijk doorgesproken worden over de onderwerpen waarover het landelijke gesprek tot een einde moest komen.

10.4. Vragen over het verleden

Een vraag die ook vaak gesteld wordt is: Had in de verkennende samensprekingen niet veel meer ook over het verleden gesproken moeten worden? Had niet erkend moeten worden dat er in 8 jaren 1967-70 ook van de kant van de GK best dingen fout zijn gegaan? Hierover het volgende.

Allereerst: de DKE zijn na de synode van Ommen samensprekingen met de CCS aangegaan. Ze waren als kerkelijke deputaten echter gebonden aan de kerkelijke uitspraken die er liggen. Zonder een daartoe strekkend mandaat is het niet de bevoegdheid van deputaten om kritische uitspraken te doen over kerkelijke beslissingen uit het verleden. Wil men eigen kerkelijk verleden in kritische zin aan de orde stellen, dan moet dat niet door deputaten gedaan worden, maar moet degene die dat wenst dit in de kerkelijke weg aan 8 orde stellen.' Daar komt bij, dat veel zaken uit de jaren 1967/70 een sterk lokale kleur hadden. Daarover kunnen en mogen landelijke deputaten al helemaal niet oordelen.

Vervolgens: geleerd door de wijsheid van de onderhandelingsrond de vereniging van 1892, zijn de DKE er ook huiverig voor geweest om te uitvoerig over het verleden te spreken. Over de interpretatie van het verleden zal nl. altijd verschil van mening blijven. Het leek daarom zinnvoller te pogen voor het heden een gezonde basis te vinden waarop een nieuwe start gemaakt zou kunnen worden. Overigens zijn in de gevoerde gesprekken het verleden en de emoties rond dat verleden wel degelijk aan de orde geweest. Tegelijk werd echter óók duidelijk dat het kernpunt daar niet

ligt. Want ook al **zouden** de GK alle uitspraken uit 1967/70 van tafel nemen, dan bleef het probleem: hoe wil je **kerk** zijn? Dat punt blijft: met en **zonder** historische emoties.

105. Korinthe en tolerantie

Een vaak gestelde vraag is ook: Alles **goed** en wel: er moet in de **kerk** binding aan de confessie zijn, maar er moet toch ook verdraagzaamheid **wezen**? In dat verband wijst men vaak op Paulus' brieven aan **Korinthe** en zegt: Kijk eens **wat** een zonden er in **Korinthe** waren. **En** toch spreekt Paulus die gemeente aan als kerk van **Christus**. Maar als je de brieven aan **Korinthe** **zó** leest, zie je over het hwd dat deze brieven geen gebod geven tot blijvende tolerantie **van** genoemde zonden, maar **stadia** van **vermaning** van deze zonden aangeven. Heel duidelijk blijkt dat aan het eind van 2 **Korinthe**. Want in 2 Kor. 13 : 1 e.v. **zegt** Paulus: 'ik **kom** nu **voor** de derde keer naar jullie **toe**. Op de **verklaring** van twee of drie getuigen zal **elke zaak** vaststaan'. Dat lijkt een dwaze **zin**: wat hebben **twee** of drie getuigen nu te **maken** met Paulus' bezoeken aan **Korinthe**? Intussen toch de s.

Want wat hier staat betekent dit: voor **een** vonnis zijn twee of drie getuigen nodig. Voor een apostolisch vonnis over **Korinthe** zijn daarom twee of **drie vermaningen** nodig. En die heeft Paulus **ten** tijde **van** het schrijven van 2 Kor. 13 ruimschoots doen uitgaan: hij is **tweemaal** in **Korinthe** geweest; hij heeft minstens twee brieven geschreven. Maar dan is de tijd van verdraagzaamheid ook voorbij. Daarom staat er in 2 Kor. 13 : 2: 'Als ik nu nog eens **kom** zal ik jullie niet meer ontzien'.

De brieven aan **Korinthe** leren dus geen onbeperkte tolerantie voor **alle zonden in Korinthe**. Ze laten wel **zien** dat vermaning **over** zulke **zonden** met geduld moet plaatsvinden. Maar met name 2 **Korinthe** 13 laat **óók** zien: er **komt** een **moment** dat het geduld op is. De brieven aan

Korinthe leren wel **barmhartigheid**. **Maar** geen jaar-en-dag-durendetolerantie.

10.6. Wat kun je er zelf van leren?

Een laatste vraag. Niet dat er niet nog **meer** vragen zijn. Maar ergens moet je een **grens** stellen. Daarom deze laatste: Wat kun je **zèlf** uit alles rond de **samensprekingen** tussen de NGK en de GK leren? Zonder uitpuittend te zijn **noem** ik het volgende:

10.6.1. *Fundeer je mening*

In de **eerste** plaats leer je bij een gesprek met en over de NGK nadrukkelijk **weer** **nadenken** over & **fundering** van allerlei **zaken** rond **kerk**-verband, **kerkfundament** en binding **aan** de belijdenis. Dat zijn zaken die (als alles in de **kerk** rustig is) makkelijk vergeten **worden**. Maar op het moment dat je het helt **gereformeerde** denken over **deze dingen** **weer** recht terug moet koppelen naar de Schrift, **blijkt** dat heel wat wapentuig niet **meer** in het vet zit, maar half verroest op zolder ligt.

Het **zal** daarom (zeker voor de vandaag opgroeiende **generatie**) van het **grootste belang** zijn dat over **deze** dingen heel **gefundeerd** wordt doorgesproken en onderwezen.

Want je moet niet alleen een **ondertekeningsformulier** en een **kerk**orde hebben, je moet ook uit de Schrift **kunnen aantonen** waarom dat noodzakelijk is.

10.6.2. *Ken de belijdenis*

Als we een belijdenis hebben, moeten we die ook **kennen**. Het begin van de Nederlandse Geloofsbelijdenis **zegt**: 'Wij geloven allen met het hart en belijden met de mond'; **maar** dan **moet** dat **in** de kerk ook **wáár zijn**: **Wij** geloven **allen**. Maar **juist** daarover vallen **vragen** te stellen. Want is dat **zo**: **allen**? Als **dat** nl. niet (**meer**) zo is; als de **belijdenis** wel op papier **staat**, **maar** de **kerk kén**t en **draagt** de confessie niet meer, dan is de **belijdenis** op termijn nooit te handhaven. Het

doorleefd kennen en onderwijzen **van** de gereformeerde **leer** is daarom voor de toekomst van het grootste **belang**.

Daarbij moet tegelijkertijd **gewaakt** worden voor het gevaar van confessionalisme. Dat kan nl. voorkomen dat men wel de belijdenis kent, maar haar niet vanuit de Schrift weet te verdedigen. **Men** weet meer van de maan dan **van** de zon en gaat door het leven met catechismus-taal; zoals wanneer je jongeren ontmoet die **wel** de drie kenmerken van de ware kerk kennen, maar niet weten wat er in bijv.

1 Kor. 13 staat. Dan wordt de confessie een lege huls. En dit **zijn** geen windmolens!

10.6.3. *Ken de Schrift*

Wat t.a.v. de Belijdenis geldt, geldt nog sterker van de Schrift. **Want** de Bijbel is (met Christus als hoeksteen) het fundament. Maar wie (zoals voorkomt) **geestelijk** alleen leeft bij **enkele** goedbedoelde **dag**-teksten en verder niet, die raakt de Schrift **kwijt**. Wat dat **betreft** vallen er **rond** bijv. ons kerkelijk vormingswerk best vragen te stellen: Is onze **Schriftstudie** **nog** wel **Schriftstudie** of is het vaak religieuze zelfbeschouwing geworden? Leven wij werkelijk als GK nog bij de totaliteit van de Bijbel? In dit opzicht miste ik helaas in de **brief** die de Synode van **Berkel** aan de Landelijke Vergadering van de **NGK** **schreef** de **hand** in eigen boezem. Want in die **brief** **zegt** de **Synode**:

'Aan het eind van de zitting waarin wij onze besluiten genomen hebben, is het gebed opgegaan naar de HERE of Hij zo in uw harten wil werken dat u de verandering op de weg naar verdere contacten wegneemt. Daartoe roepen wij u door middel van deze brief op',

ik ben het er **mee** eens: er ligt aan de kant van de NGK inderdaad een verandering voor kerkelijke eenheid. Maar als onder **ons** het leven bij het Evangelie **zou** **verschrompelen**, als wel ons kader **van** **belijde-**

nis en kerkorde in orde is, maar de invulling en de schriftuurlijke onderbouwing ervan niet goed meer is, dan zijn ook wij een verhindering voor kerkelijke eenheid. Dan trekt Gods zegen zich terug. Dan moet er óók gebeden worden of God ons *eigen* hart met kennis, bekering en liefde wil vullen, zodat ook wij geen vermindering voor kerkelijke eenheid zijn.

Men zal zeggen: maar dat spreekt toch vanzelf. Maar het vanzelfsprekende mag best ook een keer gezegd worden, al is het alleen maar om de toon van de muziek. De fouten zitten ook weer niet *alleen* bij de NGK.

10.6.4. Houd het belijden actueel
Nog één punt. In het Onderteakingsformulier wordt bewust de mogelijkheid open gehouden om bezwaren rond de Belijdenis bij de kerkelijke vergaderingen aanhangig te maken. Ten aanzien van ds. B. Telder is dan ook vaak gezegd: Had hij nu maar geen boeken geschreven, maar zijn mening aan de kerkelijke vergaderingen voorgelegd. Ook wordt vaak gezegd dat de Belijdenis (we moeten toch héél het Evangelie actueel belijden) aangevuld en verbeterd moet kunnen worden. Maar hebben wij in ons omgaan met de Drie Formulieren van Eenheid kerkelijk een werksfeer geschapen en kanalen gecreëerd waarbij dit echt mogelijk is? Of is toch de tekst van de Drie Formulieren van Eenheid bijna zó canoniek, & t daar nauwelijks ruimte voor is? Zeker: de Synode van Heemse deed t.a.v. artikel 9 NGB een uitspraak over 1 Joh. 5 : 7b; en onze confessie heeft een nieuw taalkleed. Maar als er nu eens iemand oprecht een probleem heeft met een onderdeel van de leer of de verwoording ervan, is er dan (nee, niet in de krant, maar) op kerkelijke vergaderingen o p ruimte om over zo'n vraag concreet, helpend, toetsend, het belijden verdedigend en het tegelijk ook actualiserend, door te spreken? Of is dan toch tē gauw de reactie: Dat mag je niet vragen,

dat is in strijd met de belijdenis! Maar dan krijgen we zomaar twee boekhoudingen: een officiële en een ondergrondse. Het zal er daarom, naar mijn overtuiging, op aankomen willen we in de 21ste eeuw (als God ons die geeft) gereformeerd blijven, over deze vragen nadrukkelijk door te denken. Niet om de confessie te minimaliseren, maar om haar te bewaren, te actualiseren en, waar nodig, te maximaliseren. Want: handen af van de gereformeerde leer. Maar we moeten die straks wel levend het derde millennium indragen.

11. Tenslotte

In *Opbouw* van 18 oktober en van 1 en 15 november 1996, schreef ds. J.M. Mudde drie artikelen over & e verhouding tussen de NGK en de GK. Ik kan op die artikelen nu niet breed ingaan, al noteer ik wel, dat ds. Mudde helaas niet reageert op de argumenten die de Synode van Berkel voor haar besluiten aanvoert. Wel vraag ik aandacht voor het slot van het artikel van ds. Mudde. Daar zegt hij:

'De GKV zijn pluriforme kerken geworden, net zo pluriform als & NGK. Het zijn kerken die zich ook in hetzelfde Krachten- en vragenveld bevinden als & NGK. Ook & manier waarop we ons in die krachten- en vragenveld bewegen vertoont gelijkenis. Dat is wat ik signaleer. ... Dringend wil ik & vrijgemaakten vragen: Broeders, maak ons – inclusief De Jong – niet tot een mikpunt van kritiek, maar zie ons als bondgenoten in dezelfde geestelijke strijd die in beide kerken gevoerd wordt in werkelijk bijbels te blijven! Want dat laatste is absoluut de bedoeling, bijbels blijven, misschien anders bijbels, maar niet minder bijbels'.

De GK pluriforme kerken. Ds. Mudde onderbouwt dat door te wijzen op zaken die Berkel aan de vrijheid van de kerken overliet: het huwelijksformulier, de zegenende ouder → punten van liturgie, enz. Ook door te wijzen op zaken waar-

over binnen & GK gediscussieerd wordt. Ds. Mudde noemt de positie van de vrouw en wijst ook op wat prof. dr. J.P. Lettinga geschreven heeft over de twee teksten van de Tien Geboden (in Ex. 20 en Deut. 5). Hij zegt dan: Zie je wel, ook de GK hebben vragen: ook de GK zijn het lang niet altijd met elkaar eens. We zitten dus uiteindelijk in hetzelfde schip: de GK pluriform, de NGK pluriform; we lijken meer en meer *als* twee druppels water op elkaar; laten we elkaar daarom zo snel mogelijk over en weer als bondgenoten aanvaarden.

in antwoord op deze woorden van ds. Mudde zou ik willen zeggen: Mag een kerk nog een keer pluriform zijn? Misschien inderdaad veel méér pluriform dan 30 jaar geleden, maar in de kerk hoeft het toch niet koekoek-éénzang te zijn. Maar: dat is het eigenlijke punt niet. Want *altijd* is al gezegd dat er binnen de kerk pluriformiteit moet kunnen zijn. Als het maar (en dáár gaat het om) een door Christus en zijn Woord, en in het verlengde daarvan een door de *confessie* begrensde pluriformiteit is. Dáár immers heeft een pluriforme Gereformeerde Kerk altijd de grens van haar tolerantie gesteld: de léer van de kerk is de speelruimte waarbinnen de pluriformiteit kan worden beleefd.

Als het dan om bepaalde zaken uit de liturgie gaat, laat er dan maar groter veelkleurigheid zijn dan vroeger. En als het om de 'zegenende ouderling' gaat, laat ook daar een stuk vrijheid zijn. Dat kan. Want over deze dingen staat niets in de Schrift of in de belijdenis van de kerk. Maar als ds. Mudde dan verder gaat en zegt: bij de GK zijn verschillen, bij de NGK zijn die er; we hebben allemaal dezelfde problemen; en we zijn allemaal bijbels bezig, misschien anders bijbels, maar niet minder bijbels. Dan zeg ik terug: wacht even! Als het gaat om de zegenende ouderling af de liturgie: OK! Maar & k t gaat om de vraag of ik na mijn dood direct naar Jezus ga of om de vraag of er

in de kerk vrouwelijke ouderlingen **mogen zijn, dan zijn** we niet meer op het niveau van: weliswaar **anderen** bijbels, maar toch **niet minder** bijbels. Dan gaat het om: bijbels of **onbijbels**. Het punt is dus niet dat we **allemaal** pluriforme kerken zijn en dus wel **samen kunnen**. Het punt is: **zijn** we confessionele pluriforme kerken; of **zijn** we niet-confessionele pluriforme kerken? In dat dilemma zal het erop **aankomen** confessioneel pluriform te **zijn**: voor de Nederlands Gereformeerde Kerken, maar **ook** voor de Gereformeerde Kerken. **Ook** voor hen. En dan **beseft** ik heel goed, dat **ook** voor de Gereformeerde Kerken het gevaar **bestaat** om niet-confessioneel pluriform te worden. Ik heb **daarover** ook best wel eens **mijn zorgen**. **Maar** daarom dan **ook**, dat ik er op **m'n** kleine werkplek voor **mijn** deel voor wil proberen te staan om de opdracht, die de buitenlandse theologen **aan onze** broeders op de Dordtse Synode meegaven, vandaag te helpen uitvoeren: de leer van & Schrift te helpen doorgeven tot de **komst** van onze Here Jezus **Christus**. Wat zou het **een** genade van God **zijn** als we rond **déze** taak tot eenparigheid zouden **kunnen** komen.

¹ In deze artikelen maken we van de volgende afkortingen gebruik:

CCS – de Commissie voor Contact en Samenpreking van de Nederlands Gereformeerde Kerken.

DKE – Deputaten Kerkelijke Eenheid van de Gereformeerde Kerken.

GK – De Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt).

NGK – De Nederlands Gereformeerde Kerken.

² Aangehaald via J. Kamphuis: 'Rekkelijk en Precies: Remonstranten en Gereformeerden over verdraagzaamheid; in: *Verkenningen II*, Goes (1964), pag. 64.

³ Zie *Acta Dordrecht 1618/19*, 146ste zitting.

⁴ Zie *Rapport DKE*, pag. 72.

⁵ Zie *Acta Berkel*, pag. 131, Besluit 4.4: 'plaatselijke kerken nemen naar artikel 31 KO de voor de samensprekingen relevante uitspraken en beslissingen van meerdere vergaderingen in acht'.

⁶ Zie *Opbouw* van 5 april 1996 en *Nader Bekeken* van mei 1996.

⁷ Zie *Acta Berkel*, pag. 127 onder 2.b.

⁸ Zo ook de uitspraak van Berkel in dit opzicht. Zie *Acta Berkel*, artikel 84.

⁹ Misschien kon hij dat ook nog niet. De *Acta* van Berkel waren in oktober 1996 immers nog niet verschenen.

VERSCHENEN... OP HET TERREIN VAN DE ZONDE

'Want de genade Gods is verschenen.'

(Titus 2,11a)

Leven wij in een wereld zonder God?

Zo'n vraag slaat in. Je hebt hem voortdurend in je achterhoofd. Je weet: hier **worden** boeken over **volgeschreven**. Zo'n vraag laat je niet los.

En dan lees je in de bijbel een **woord**: 'verschenen'.

Kwijtgeraakt?

De wereld is het terrein **van** de zonde. Op aarde heerst de zonde. Je ziet de zonde om je **heen**. Je ziet de gevolgen van de zonde. Je ervaart de **zonde** in je eigen leven. En daarom komt die vraag bij je op: leven wij in **een** wereld **zonder** God?

God heeft de aarde goed **geschapen**. **Er was in** het **begin** geen zonde. **Maar** de mens heeft zichzelf en de aarde verknoid. De **mens** heeft de **zonde** op aarde binnengehaald. En sindsdien is de **aarde het terrein van de zon&**.

Is **God** de aarde kwijtgeraakt?

Genade

De aarde is het terrein van de **zonde**. **Toch is God &** aarde **niet kwijtgeraakt**. Want **God is** 'verschenen' op **het terrein van de zonde**.

In die wereld, waarin de wnde heerst, verschijnt God. Dat is genade.

God raakt de wereld **niet** kwijt, maar **wint** haar terug, God laat de wereld niet los, maar verschijnt in

Meditatief

haar. God laat de wereld **niet** Links **liggen, maar** stapte die binnen.

De hemel open

God verscheen op het **terrein** van de zonde. De hemel ging **open**. Gods Zoon kwam naar de aarde. In zijn **Zoon** verschijnt God op aarde (Joh. 3,16). Jezus: geboren **in een donkere ruimte** voor dieren. Gods heerlijkheid zet de herders in het **licht**. God zet **mensen in het licht**. **Maar** Gods Zoon ligt in het duister.

De hemel gesloten

Jezus moet maar aan het duister **wennen**. Zijn leven op aarde zal lijden zijn. Hij **weet** wat het is om te leven op **het** terrein van de zonde.

Aan het kruis zal er opnieuw duisternis zijn voor de Zoon. God verlaat Hem. De hemel **is** gesloten. **Want God** raakt de aarde **beslist** niet kwijt.

Immanuël

Leven wij in een wereld zonder **God?**

Met deze vraag in het achterhoofd **licht een** woord **uit** de bijbel voor je op: 'verschenen'. **Gods** genade verschijnt in Jezus Christus. God raakt de **aarde** niet kwijt. De aarde raakt God niet kwijt.

Immanuël.

W wandelen met God

Existentiële dilemma's

Jongeren komen regelmatig voor **existentiële**, diep insnjiddende **dilemma's** te staan.

Tot een bepaalde leeftijd **bekijken** jongeren de wereld om zich heen vrij algemeen door de bril van het sociale **systeem** waar ze **deel van uitmaken**: gezin, **kerk**, **school**.

De gedragsregels die daarmee **verbonden** zijn worden door hen als vanzelfsprekend ervaren en de opvattingen die eraan ten grondslag liggen als onweerlegbaar.

Maar juist voor jongeren is **het karakteristiek** dat ze naar het moment **toegroeien** waarop ze in staat zijn om **zelfstandig en kritisch** te gaan nadenken over **zichzelf** en een **eigen** oordeel te **vormen** over alles wat zich aan hen voordoet.

Bovendien zitten ze in een levensfase **waarin** ze meer en **meer** ervaringen **buiten hun sociale** systeem opdoen.

Dat leidt bij hen tot **een fase** **waarin** ze nogal eens aan het twijfelen slaan en zich voor grote dilemma's zien geplaatst. Wat door hen altijd vanzelfsprekend werd gevonden komt hun **ineens** niet meer zo vanzelfsprekend voor.

En ze moeten **een keuze** maken: wat vind ik goed en fout, hoe kan ik mij het best gedragen, **wat** vind ik dat je van je medemensen **mag** verwachten **en** wat zij van mij mogen verwachten, naar **welke kerk** wil ik gaan, enz.¹

Weggaan?

Met name als het **gaat** om deze laatste **keuze** – die voor de **kerk** – kan het gemakkelijk tot een **diep-insnjiddend** conflict komen.

Jongeren die tot dan toe **altijd** trouw naar de eigen kerk zijn gegaan, zien zich ineens voor de **vraag** gesteld: 'wil ik eigenlijk wel van een **kerk** lid zijn en zo ja waarom per se van de **gereformeerde kerk** waar ik nu heen ga en waar **mijn ouders** en

broers en zussen lid van **zijn**?'

En bij niet weinig jongeren ontstaat op een bepaald moment een verlangen om **de eigen kerk** de **rug** toe te keren om al **dan niet van een andere gemeente** lid te worden.

Een gemeente waar het volgens hen 'wat **minder** star en wat vrijer toegaat'. Bijvoorbeeld een synodaal-gereformeerde.

Of een gemeente waar naar hun beleving 'het allemaal wat **eigentijds** is en waar je je meer aangesproken voelt'. Bijvoorbeeld de Baptisten.

Die tweestrijd kan voor **sommige** jongeren heel intens zijn: ik verlang **uit deze kerk** heen te gaan en me aan te sluiten bij..

Dr. **Helmut Thielicke** heeft eens een boekje geschreven getiteld: Lijden aan **de kerk**. Daarin **beschrijft** hij heel openhartig zijn eigen moeiten, teleurstellingen en **verwachtingen** ten aanzien van de kerk waar hij lid van is.² Hij heeft het **over** afstandelijke, onpersoonlijke preken, 'waarbij de **hoorders na afloop zeggen**: "volkomen juist en correct – maar wat heeft het te maken met mijn problemen en mijn leven?"' Hij **beklaagt** zich over kanseltaal, de vastheid van de liturgie, **toemen&** vervreemding, de ongeloofwaardigheid... al **lezend** hoor je hem als het ware **hardop** denken: ik wil uit deze **kerk** weg.

Blijven?

Toch heeft Thielicke de stap om de **kerk** te verlaten **nooit** genomen.

Hij motiveert dat ergens met: 'Ik heb **de kerk lief** en ben met alle **veels** **verbonden** aan dat **waarin** zij **gelooft**'.³

Je zou kunnen zeggen: bij al zijn moeite en kritiek vindt Thielicke het nodig om **bij de kerk** te blijven. Een **houding** waarmee hij jongeren vandaag tot voorbeeld kan **dienen**. Waarom zou je als jongere vandaag lid zijn en blijven van de gereformeerde **kerk**?

Mijn antwoord op die vraag **zou** zijn: ondanks **kritiek** op – en misschien zelfs wel verlangen om heen te gaan uit – is het voor jou **nodig** om levend lid te blijven van de **gereformeerde kerk**. Dat is volgens mij **voor** jou om meer dan **één** reden nodig.

Kerk waar God het voor het zeggen heeft

Laat ik **voorop** stellen dat ik **jouw** moeite met bepaalde zaken in de kerk niet gemakkelijk wil afdoen. Ook wil ik je **kritiek** op de kerk niet **onder** de tafel vegen.

Waarschijnlijk **ben ik** het op verschillende punten zelfs wel met je eens. **Voor mij** mag het ook best wat minder **strak** toegaan in de **kerk** en **zou** er best wat **meer** variatie mogen zijn. Voor mij mag er ook best wat meer beleving in preken **doorklinken** en mogen ze in **sommige gevallen** ook wel wat meer op het gewone dagelijkse leven **betrokken** zijn en **gevarieerder** qua **vorm**. Om **maar** eens een paar dingen te **noemen**.

Maar bij alle mogelijke **kritiek** blijft voor mij een ding overeind staan: de **gereformeerde kerk** is een **kerk** waar **God** het voor het zeggen heeft.

Waar, van **Reformanda** tot **Bij de Tijd**, **serieus** **geprobeerd** wordt om op vragen antwoorden in **Gods** Woord te **zoeken**.

Waar preken, hoe verschillend **onderling** **ook**, allemaal hun uitgangspunt nemen in de Bijbel.

En dat is en blijft toch het meest wezenlijke waar je een **kerk** op hoort te beoordelen.

Paulus schrijft op een **gegeven** moment aan de gemeente in **Efeze**: "u bent gebouwd op het **fundament** van de apostelen **en profeten**, terwijl Christus Jezus zelf de **hoeksteen** is" (hfdst. 2,20).

En over het nieuwe Jeruzalem schrijft Johannes: 'de **muur** van de stad had **twaalf fundamenten** en

daarop de twaalf namen van de twaalf apostelen van het Lam' (Openb. 21,12).

Daaraan zie je hoe belangrijk de apostelen en de profeten (lees: de Bijbel) voor een kerk zijn.

Daar staat of valt een kerk mee.

Kerk van één lijn

Een karakteristiek en sterk punt van de gereformeerde kerk is ook haar landelijke eenstemmigheid. Als je kerkt in Delfzijl of in Rotterdam zul je best verschillen opmerken, maar toch zullen vooral de overeenkomsten in het oog springen.

In beide kom je bijvoorbeeld het apostolicum tegen, in beide speelt de belijdenis een prominente rol, het recht doen aan wat God te zeggen heeft, een kerkenraad, de kinderdoop etc.

En dat is – juist ook als het gaat om recht te doen aan wat God zegt – voor een kerk een belangrijk gegeven.

Hoe vaak zie je niet in het bedrijfsleven dat als een bepaald groepje mensen het ergens voor het zeggen krijgt er ineens een hele andere wind gaat waaien. Niet maar wat veranderingen in de zijlijn die bij een leiderswisseling gebruikelijk zijn, maar het roer gaat echt om en er wordt een compleet andere koers gevaren.

Als kerken op zichzelf staan lopen ze dat risico ook.

De gereformeerde kerk heeft – naar bijbels inzicht – dat altijd geprobeerd te voorkomen door het vormen van een verband van kerken. Alle bij het verband aangesloten kerken – of ze nu in Delfzijl staan of in Rotterdam – gaan uit van bepaald, gezamenlijk gemaakt beleid en houden zich aan afspraken die daaruit voortvloeien. Daarmee voorkom je dat de koers van de kerk door hetzij progressief, hetzij negatief wordt bepaald.

En zorgt het in-kerkverband elkaar tot een hand en een voet zijn voor een stuk stabiliteit.

Daar zit meer aan vast dan je denkt.

De keuze voor een bepaalde kerk maak je namelijk nooit alken voor jezelf.

Zoiets is nu nog niet te zien, maar een kerkkeuze heeft consequenties. Voor je ouders, maar ook en vooral

voor je eventuele kinderen en kleinkinderen.

Jij blijft misschien wel je hele leven wonen in de plaats waar je nu woont, maar je kinderen geheid niet. Die komen misschien wel in een heel andere hoek van het land terecht. En – zonder nu voor een automatisme daarin te pleiten – dan biedt een kerkverband, ook met het oog op de toekomst, toch wel een stukje veiligheid.

Kerk niet idealiseren

Ik schreef hierboven al dat ik best bereid ben om sommige kritiek je toe te stemmen.

Maar aan de andere kant vind ik ook dat je bij het maken van een keuze andere kerken ook weer niet moet gaan idealiseren. En dat gebeurt soms wel, is mijn idee.

Als ik jongeren soms over andere kerken hoor praten, dan lijkt daar zowel alles beter te zijn: de mensen gaan er hartelijker met elkaar om, er is veel meer Liefde merkbaar, er gaat zoveel meer uitstraling van uit, 't is er veel praktischer...

Het lijkt soms net of de zondeval in die gemeenten niet heeft toegeslagen.

En dat kan alleen maar schijn zijn. Gevolg van een oppervlakkige waarneming.

Een vroegere buurman van mij, baptist en oudste in zijn gemeente, zei ooit eens tegen mij: 'denk je dat wij geen randkerkelijkheid kennen? Denk je dat er bij ons geen mensen zijn die nergens voor warm te krijgen zijn en die overal op tegen zijn? Zoiets komt bij ons net zo goed voor'.

Preken die ik zelf daar in die tijd wel eens gehoord heb vond ik niet verkeerd in de zin van onschrijftuurlijk, maar qua uitleg toch wel wat aan de magere kant.

Oog hebben voor goede punten in andere kerken is prima; 't is zelfs een kwestie van eerlijkheid naar jezelf na naar anderen toe om die te benoemen, maar je moet er wel voor oppassen dat je niet doorslaat en alles wat zich daar afspeelt gaat idealiseren. Dat vertroebelt het zicht op je eigen kerk en beïnvloedt je maken van een keuze,

Kerk in beweging

De gereformeerde kerk is een kerk in beweging.

Dat kan iedere willekeurige waarnemer vrij gemakkelijk constateren. De (ook jonge) hoorder komt, als het gaat om de prediking, nadrukkelijker in beeld. Variatie in de liturgie zit eraan te komen. Geeloofsbeleving is een drukbesproken thema.

Er zit, met andere woorden, beweging in de gereformeerde kerk.

Dat gaat misschien niet zo snel als jij zou willen.

Maar trek daarom de kerkdeur nog niet achter je dicht, want in dat proces van beweging heeft de kerk jou nu juist heel hard nodig.

Wat is een kerk zonder kritische jongeren?

Zonder de generatie die als geen ander een antenne heeft voor wat er in de maatschappij leeft?

Zonder enthousiaste levendige jonge mensen?

Zonder erfgenamen?

Als jongere draag je ook een stuk verantwoordelijkheid voor de kerk waar je lid van bent. Waar Christus jou heeft laten inschrijven.

't Is toch niet toevallig dat je gereformeerd bent?

'God heeft jou in de schoot van je moeder geweven', zegt de dichter van Psalm 139. Datzelfde geldt ook voor de kerk-als-moeder: God heeft jou daar een plaats gegeven. Niet om kritiekloos alles te ondergaan wat daar gebeurt en gezegd wordt.

Maar wel om – tenzij het in strijd is met wat God zelf zegt – daar jouw bijdrage te leveren aan het kerkelijk leven.

Om op de plaats en met de mogelijkheden die God jou gegeven heeft, mee te werken aan het bijde-tijd-blijven van de kerk, het ondersteunen van je broeders en zusters, de opbouw van het lichaam van christus en de eer van God!

¹ Zie voor een uitgebreidere beschrijving van dit proces prof. dr. Jan de Wit/drs. Guus van der Veer, *Psychologie van de adolescentie*, Nijkerk 1986, m.n. p. 172vv.

² Wageningen 1965. Hoewel zijn betoog staat in de context van de Westduitse verhoudingen, is zij zeker niet zonder actualiteit voor de Nederlandse situatie.

³ *Lijden aan de kerk*, 132.

HEILIGING DOOR HET GELOOF

E. Brink

Achtergronden

Een ingenieur moest drie jaar voor zijn werk naar het verre Oosten. Bij zijn terugkeer merkte hij dat zijn vrouw hem ontrouw was geworden, en nu met zijn beste vriend leefde. Hij liep rond met haatgevoelens, maar hij vond dat hij zijn vrouw en vriend ondanks alles moest kunnen vergeven. 'Wat moet ik doen?' vroeg hij aan Watchman Nee? 'Niets!', antwoordde hij. 'De oplossing voor uw probleem ligt hierin, dat toen de Heere Jezus stierf aan het Kruis, hij niet alleen uw zonden wegdroeg, maar ook uzelf. God kruisigde zijn Zoon, en uw oude mens in Hem, zodat die nietvergevende u, de u die absoluut niet degenen die u onrecht hebben aangedaan kan liefhebben, gekruisigd is en volkomen weggenomen. God is met deze hele situatie klaar gekomen aan het Kruis, daarom is er voor u niets overgebleven om mee af te rekenen. Zeg alleen tegen Hem: Heer, ik kan niet vergeven, en ik zal het ook niet langer proberen te doen, maar ik vertrouw dat U vergeeft en liefhebt in mijn plaats, en dat U deze dingen in mij doet. God wacht totdat uw voorraad kracht absoluut is uitgeput, eerder kan Hij u niet bevrijden. Zodra u ophoudt iets te doen, zal Hij alles doen'.¹

Blijf niet in de ellende steken, in een heen en weer van vergeving vragen en ontvangen. Als het vertrekpunt van & vergeving genomen is, gaat het gebeuren. Nu ~~ik~~gint het christelijk leven pas echt. En er is veel mogelijk, heel veel. Met die boodschap ging Watchman Nee rond als prediker. Hoge ver-

wachtingen wekkend van Christus' kracht. Vooral op grond van Paulus' uitspraak: niet meer mijn ik, maar Christus leeft in mij (Gal. 2: 20). a i s je Christus' kracht in je leven laat werken, zul je eens zien wat een uitwerking dat heeft. Bovendien genoemd voorbeeld is illustratief voor de manier waarop Watch-

man Nee dat verkondigde. In het vervolg licht ik eerst de belangrijkste elementen eruit. Daarna bespreek ik die afzonderlijk.

1. Kracht via het Kruis

Al eerder hebben we gezien dat Watchman Nee een strikt onderscheid maakt tussen Bloed en Kruis. Het Bloed bevrijdt je van de zonde: vergeving. Dan is slechts de helft gebeurd. Maar het Kruis ~~ik~~bevrijdt je van de ~~de~~macht van in zonde. Het Bloed neemt mijn zonden weg, maar het Kruis neemt de zondaar weg.² Het wegnemen van de zondaar betekent: een nieuw mens worden. Je krijgt een nieuwe identiteit. Het oude is voorbijgegaan, het nieuwe is gekomen. Aan het Kruis wordt het oude leven vernield (!), en komt nieuw leven tevoorschijn. Het Kruis maakt een einde aan de eerste schepping, en er verrijst een nieuwe schepping: de tweede mens. Dat geldt niet alleen voor Christus, maar ook voor mij. Toen Christus 2000 jaar geleden stierf, stierf ik ook. Toen Hij opstond, stond ik ook op. Een christen is een nieuwe mens. Je hebt een nieuwe identiteit gekregen, richt je daar dan ook naar. Het principe van het Kruis is de richtlijn voor mijn gedrag als christen.³ Wat houdt dit in?

2. Christus in mij

Watchman Nee wil niets weten van een afsterving van een oude mens en opstaan van de nieuwe mens als een proces. Die oude mens hoeft niet meer af te sterven. Die oude mens is aan het Kruis ~~morsdood~~gegaan. Bat is een feit. Bovendien, is het nieuwe leven dat Christus ons geeft niet van het type 'vallen en

opstaan'. Christus leeft als plaatsvervanger in **zijn christenen om hun deel te geven aan de overwinning!** Het normale christelijke leven is dat Christus in ons **zijn levensstijl uitleeft**.⁵ Niet meer mijn ik, maar Christus leeft in mij.

*'Wij beschouwen her christelijk leven als een veranderd leven, maar dat is het niet. God geeft ons een ander leven, om leven wordt verwisseld, met dat van een Ander: Christus in ons. Hij is onze plaatsvervanger: Ik leef, dat is niet meer, mijn ik, maar Christus leeft in mij. En tot dit leven kunnen wij niets bijdragen, het is het leven van Christus zelf dat Hij in ons leeft'*⁶

Ons startpunt moet zijn: Here, ik kan het niet, daarom probeer ik het ook niet meer, voortaan vertrouw ik op U. Voordat we zelf aan het werk gaan, moeten we beginnen met zitten. Dit betekent dat wij ons hele gewicht laten rusten op de Heer en ons met Hem vereenzelvigen. 'We laten Hem de verantwoordelijkheid dragen en houden op dit zelf te doen'?

3. Niet op eigen kracht

In heel het oeuvre van Watchman Nee keert dit element terug. Hij is zelfs van mening dat de verzoeken van satan er niet in de eerste plaats op zijn gericht om ons tot één of andere ernstige zonde te verleiden. Nee, satan is er op uit ons ertoe te brengen dat we iets in eigen kracht doen.⁸ Maar al te vaak proberen christenen als doe-het-zelvers te veranderen. Dan laten wij ons leiden door het vlees, in plaats van door de Geest. Als de Heilige Geest de leiding neemt, is er geen inspanning van onze kant meer nodig. Heiliging door h& geloof en niet uit werken! Als we het zelf willen doen, leven we eigenlijk nog onder de wet. De wet vertelt je: je moet iets doen voor God. De genade leert: Christus doet het in jou.⁹ Wet en genade staan tegenover elkaar. De wet heeft afgedaan. Nor-

men van goed en verkeerd moeten niet onze maatstaf zijn. Het principe van het Kruis is de richtlijn voor ons gedrag.¹⁰ De christen die het zelf probeert, in eigen kracht, dat is de christen die met Paulus in Romeinen 7 uitroept: ik ellendig mens! Die ellende behoort echter niet tot het normale christelijke leven. "Daarom, hoe eerder wij onze pogingen het zelf te doen opgeven, des te beter. Want zolang wij het zelf proberen, krijgt de Heilige Geest geen kans. God wacht tot ik ophoud me zo in te spannen anders gaat Hij niet in mij aan de slag.

4. Haalbaar

Wat is de oorzaak als christenen weinig uitstralen? Dat ze zich mg laten leiden door hun ziel: gevoel, wil, en verstand. De uitwendige mens moet gebroken worden, zodat de geest kan vrijkomen. Wij moeten via het Kruis afrekenen met die uitwendige mens. Je ziel (gevoel, wil, verstand) moet compleet gebroken worden, tot je leeg wordt voor W. Zo komt L. geest vrij en kan in contact komen met de Geest die de Schrift inspireert.¹² God geeft onze geest dan een wil, een verstand, en een gevoelsleven, die gebruikt kan worden.¹³ Het nieuwe leven breekt door, als wij zijn aangesloten op de krachtcentrale van de Heilige Geest. Re energie is volop verkrijgbaar via het Kruis. Door het geloof alleen vind je die aansluiting. Watchman Nee gebruikt daarvoor het beeld van de lamp die pas schijnt als die op de stroom wordt aangesloten. Geloof zorgt voor de aansluiting en wekt hooggespannen verwachtingen.

Als christenen niet of onvoldoende uitstralen ontbreekt het hen aan geloof. Pas als wij geloof hebben, zal God beginnen te werken.¹⁴ God kan eigenlijk alleen iets beginnen als mensen meewerken. Als mensen iets onmogelijk achten, is God niet bij machte het te volbrengen.¹⁵ De Heilige Geest zal niet echt in

een leven kunnen gaan werken als L. ar niet eerst een verlangen, een honger is ontstaan.¹⁶ Hij gebruikt alleen mensen die verlangen gebruikt te worden.¹⁷ Maar als dat verlangen, die honger er eenmaal is, kan het niet anders of het nieuwe leven treedt naar buiten. Gebeurt dat niet, dan is het de vraag of je wel aangesloten bent.

Watchman Nee zal niet beweren dat christenen volmaakt zijn. Ook stelt hij niet dat wij de volmaaktheid hier en nu bereiken. Het zou wel kunnen, als er maar voldoende geloof was! We zondigen jammer genoeg wel, maar het zou in feite niet hoeven. Het nieuwe leven is nu al haalbaar.¹⁸ Als wij om maar volledig met Christus zouden vereenzelvigen door het geloof. Alles is mogelijk voor wie gelooft.

Ad 1. Christus mijn heiliging
Christus heeft ook mijn heiliging verdiend! Ik kan mij zelf nog goed de blijdschap herinneren toen dat evangelie pas echt tot mij doordrang. Dat was naar aanleiding van een preek over znd. 32 in het licht van 1 Kor. 1 : 30. De prediker rekende sterk af met wat hij noemde een 'ja-mm-evangelie'. Hij bedoelde met dat 'ja-maar': nu Christus jouw zonden heeft vergeven, moet er ook een dankbaar leven van jou tegenoverstaan; onder het mom van: er is een belofte, maar ook een eis. Daartegenover werd die heerlijke boodschap gebracht, dat Christus ook de vernieuwing van mijn leven heeft verdiend en belooft die uit te werken. Er viel werkelijk een last van me af. Alles in Christus, want Hij heeft niet alleen mijn vergeving verdiend, maar evenzeer mijn heiliging (Ef. 2 : 8-10). Het evangelie van Christus draait om de rechtvaardiging, het gaat om de heiliging.

Ik kan mij de blijdschap dus goed voorstellen, wanneer dit evangelie wordt herontdekt via het werk van Watchman Nee. Het leven van een christen is meer dan een heen en

weer van vergeving vragen en ontvangen. Het is terecht wanneer we ook voor de vernieuwing van ons leven rechtstreeks naar Christus' werk op Golgotha worden aangewezen (Rom. 6-8). Als het gaat om de verwerving van ~~het~~ heil kunnen we de boodschap van Watchman Nee beamen.

Met deze kanttekening dat het oude leven naar onze vaste overtuiging niet vernield maar radicaal vernieuwd wordt. Dit is een heel wezenlijk verschil, omdat hierin het dualisme opnieuw tot uitdrukking komt (zie het eerste artikel).

Het verschil ligt hier – evenals bij de rechtvaardiging – bij de toepassing van het heil. Ons nieuwe leven zou je op dezelfde manier eigen maken als de vergeving. Door het geloof haal je de heiligheid van Christus ook naar je toe. In principe is dan elke zonde te doden, omdat je in Christus in feite al een nieuw mens bent. Volgens mij rijst hier een misverstand Paulus zegt in Rom. 6 niet dat wij vrij van zonde zijn, maar *rechten* vrij van zonde. Dat betekent: de zonde kan geen aanspraak meer op je maken wanneer je aan Christus verbonden bent. En zo maakt Christus ruimte voor het nieuwe leven om te groeien tegen & verdrukking van & nog bestaande zonde in (Rom. 6 : 12). Wat bij Christus van de ene op de andere dag gebeurde: zijn nieuw mens zijn is een feit, belooft Hij *procesmatig* in mijn leven uit te werken. Christus mijn heiliging (1 Kor. 1 : 30).

Ad 2. Geen vereenzelviging, maar vereniging

~~Het~~ is winst als vanuit het werk van Watchman Nee de woorden uit Gal. 2 : 20 'niet meer mijn ik, maar Christus leeft in mij' voor het voetlicht worden gehaald. Zoals trouwens al lang bijbels verwoord in het gebed van het avondmaalsformulier: zodat wij niet meer in onze zonden leven, maar Hij in ons en wij in Hem. Opnieuw de leven & relatie met Christus ontdekken, die ook mijn heiliging uitwerkt. Dat

kan een weldaad zijn wanneer je alleen maar grootgebracht bent met geloof in juridische kaders, zonder dat er ruimte was voor beleving.

Ik ben er blij mee, wanneer de levende relatie met Christus opnieuw volop de aandacht krijgt, Ik zeg bewust opnieuw. Want Calvijn heeft in de Institutie prachtige passages gewijd aan de vitale band met Christus. Hij noemde dat zelfs: *mystieke unie*, een persoonlijke vereniging, waarbij iedere gelovige & recht met Christus verbonden is.

Maar dat is toch een hele andere mystiek dan wij bij Watchman Nee tegenkomen. Wat bij Calvijn vereniging heet, wordt bij Watchman Nee; vereenzelviging.¹⁹ Hier wreekt zich naar mijn vaste overtuiging het ontbreken van de notie van het verbond als een levende liefdesrelatie.

Dit komt exact overeen met de discussie die Calvijn met Osiander voerde. Calvijn maakt duidelijk dat de nauwste band, heel iets anders is dan vermenging is (*Institutie*, III, 11, 5-6).

In het werk van Watchman Nee is er sprake van het verliezen van je persoonlijke-ik. Het hoogste wat in het christendom te bereiken is, is volledige eenwording met God en het totale verlies van zichzelf.²⁰ Je uitwendige mens, ziel en lichaam, moet worden vernield, zodat de geest tot ontwikkeling kan komen. Die opdracht je identiteit te moeten verliezen heeft heel wat psychische schade berokkend. Het is pertinent onjuist dat Christus heel mijn verantwoordelijkheid overneemt. De grootheid van Christus komt hierin uit dat Hij in het grote werk van zijn genade God blijft, maar tegelijk ons inschakelt met onze verantwoordelijkheid tegenover Hem en zijn werk. Christus laat door zijn heilige Geest de gelovige weer zichzelf zijn: je mag worden wie je bent.

Dit heeft alles te maken met het felk verzet van Watchman Nee tegen het proces afsterven van de oude,

en opstaan van de nieuwe mens. Hij wil niet weten van een *veranderd* leven, maar alleen van een aansluiting op een *ander* leven. Dat lijkt op het eerste gezicht misschien rijker: nieuw leven ontvangen of vernieuwd worden. Maar dat is het niet! Bij Watchman Nee ben je een uitvaller als je zondigt, omdat je niet bent aangesloten op het nieuwe leven, Maar daarmee wordt de zonde *zelf* niet aangepakt. Er wordt alleen tegenwicht geboden. Ik & niet om moedeloos van te worden, en uiteindelijk deprimevend. Dan betrek ik liever de wacht bij Rom. 12 : 1-2 'wordt hervormd' en Ef. 4 : 22-24 'wordt vernieuwd' als werkelijkheid in het normale christelijke leven. Bij de afsterving van de oude mens, sterft er nl. wel degelijk zonde af, en komt er ook echt *nieuw* leven te voorschijn.²¹ De belofte én de werkelijkheid van vernieuwing via afsterving is veel rijker. Het nieuwe leven is altijd weer aan het ontstaan tegen de nog aanwezige macht van de zonde in. ~~De~~ stervenskrampen van de oude mens zijn tegelijk de geboorteweën van de nieuwe mens. Het begin is er!

Ad 3. Valse tegenstellingen

Watchman Nee heeft terecht gewaarschuwd tegen iedere vorm van werkgerechtigheid. Het is goed wanneer onze ogen open gaan voor formalisme en een 'regel-geloof' waar het leven uit is. Hoe groot de zuigkracht van het wetticisme is maakt de brief aan de Galaten wel duidelijk. Het wettisch geloof dat leeft van een tegenprestatie: je moet er wel *wak voor* doen, steekt telkens weer de kop op. Daarin brengt Watchman Nee heilzame correcties aan, om niet je startpunt te nemen in je eigen kunnen. Alle eigengereide pogingen goed te doen, lopen uiteindelijk op niets uit. Dat er iets in ons gebroken moet worden is ook een bijbels geluid. Ieder christen moet in zijn leven toch met Paulus tot de doorleefde erkenning komen: als ik zwak ben, ben ik machtig.

Maar Watchman Nee slaat door in het creëren van de tegenstelling: 6f je laat God in je werken óf je doet zelf je best. Hoe minder je zelf doet, des te meer kan God in je doen. Hierboven is er al op gewezen &t Christus onze verantwoordelijkheid juist insluit. Packer durft te zeggen dat de passieve houding van: worstel zelf niet, maar geef het over aan de Heer (ook als starthouding!) altijd verkeerd is, en dat de implicaties onbijbels zijn en strijdig met christelijke volwassenheid.²¹ Ook het door de Geest geleid worden, betekent geen passiviteit (Gal. 5 : 13-6 : 10 en Rom. 8 : 5-13). Heilingskost strijd!

Hier hangt nauw mee samen de tegenstelling die gecreëerd wordt tussen wet en genade. Hier zit Watchman Nee er toch echt naast. Want is het niet de heilige Geest die de wet van God in de harten van de gelovige legt (Jer. 31 : 31; Rom. 8 : 4; Heb. 10 : 16)?

Ad 4. Gods Geest is geen werknemer

Hoe is het mogelijk dat aan de ene kant Watchman Nee zo sterk de nadruk kan leggen op de passiviteit. Terwijl aan de andere kant hij juist een grote activiteit aan de dag legt. Het heeft lang geduurd voordat ik doorkreeg hoe dat toch mogelijk is. Want het moeten waar hij zo graag vanaf wil, keert met alle kracht terug. Boe komt het toch, dat mensen zich uiteindelijk toch op zichzelf teruggeworpen voelen? Want de boodschap luidt immers alles in Christus?! Toch word je van Christus telkens weer verwezen naar jezelf. Als wij geen honger of dorst hebben, werkt Hij niets uit. Hier zijn we ver verwijderd van het evangelie dat Christus ook de honger of dorst naar Hem werkt!

Want voor jou moet het vaststaan dat je oude mens gekruisigd is. Het moet voor jou vaststaan dat je dood bent voor de zonde. We komen hier terug op het fundamentele punt: de vrije wil! Je kunt alles van

Christus krijgen, als je maar op Hem aangesloten bent. Als dat niet zo is, kan Hij niets beginnen. Het in Christus wordt meer het een door Christus leven van de resultaten van zijn werk.²³ Het makkelijk wordt dit tot een nieuw bestaan, dat de gelovige toch zelf moet waar maken. Hier verschuift de rust in Christus naar de onrust van de geestelijke christen die vol overgave moet zijn in zijn leven, anders ben je een uitvaller. Het werpt de christen in zijn heiliging uiteindelijk op zichzelf terug.

Bij Watchman Nee krijg je sterk de indruk dat ik in mijn heiliging gebruik maak van de heilige Geest. Het maakt de christen de werknemer en de heilige Geest de werknemer in het werk van de heiliging.²⁴ Maar zo is het niet. De Geest gebruikt mijn geloof en mijn gehoorzaamheid. Niet ik schakel de heilige Geest in, maar Hij schakelt mij in (DL III/IV; Fil. 2 : 13)! Wat een verschil met jezelf teruggeworpen op de belofte van God Hij belooft mijn leven te vernieuwen. De Heilige Geest eigent mij toe wat ik in Christus heb! Ik waag de stelling dat bij Watchman Nee in het spreken over gemeenschap met Christus meer onze ervaring centraal staat, dan dat het een Christocentrisch spreken is.²⁵

De gelovige heeft het nieuwe leven niet in zichzelf. Hij heeft het doordat hij uit Christus leeft. Ik leef, door het geloof in & Zoon van God, die mij heeft afgehad, en zich voor Mij heeft overgegeven (Gal. 2 : 20). Niet alleen ik krijg mijn heiliging. Hij is mijn heiliging (1 Kor. 1 : 50). Niet alleen ik krijg mijn nieuwe leven, maar Hij is mijn leven (Fil. 1 : 23). In Christus mag ik worden wie ik ben.

⁷ Zitten, wandelen, standhouden, 9. *Her normale christelijke leven*, 138. Dit sluit op nieuw aan bij wat de Keswick-gangers hebben beweerd (vgl. J. Packer, *Keswick*, 163-164).

⁸ *Het normale christelijke leven*, 10.

⁹ *Het normale christelijke leven*, 131.

¹⁰ Zitten, wandelen, standhouden, 2.

¹¹ *Het normale christelijk leven*, 127-147.

¹² *Vrijmaking van de geest*, 77-81.

¹³ *Vrijmaking van de geest*, 35-36.

¹⁴ *Het behoud van de ziel*, passim.

¹⁵ *Laat ons bidden*, 12, 17; *Het normale christelijke leven*, bijv. 'En alleen als ik mij gewonnen geef om Hem in alles te gehoorzamen, zal "de wet van de Geest des levens" volledig in werking treden...' (168); Vgl. ook *Het behoud van de ziel*, passim.

¹⁶ *Het normale christelijke leven*, 14.

¹⁷ Deze gedachte wordt uitgewerkt in, Watchman Nee's *Wie zal ik zenden?*

¹⁸ In *Behoud van de ziel* (61-81), geeft Watchman Nee een hele lijst van wat al niet haalbaar is, God kan ons zo redden, dat we Hem met die totaliteit liefhebben en onze naasten liefhebben zonder zelfzucht. Hij kan ons van alle zorgen verlossen, want bezorgdheid is zonde. Hij is bij machte al onze vleeselijke lusten te overwinnen. Doordat Christus nu in ons leeft, moet de volle zaligheid volledig aanvaard worden.

¹⁹ *Het normale christelijke leven*, 83 'Deze handen zijn niet van mij, zegt hij, w toen legde Hij uit, hoe zijn leven van eigenaar was verwisseld Die broeder beschouwde de leden van zijn lichaam als het eigendom van de Heer en van niemand anders. Dat is ware heiligheid.'

²⁰ Vgl. naast *Vrijmaking van de geest*, 3, ook: *De latente kracht van de ziel* en *Het behoud van de ziel*.

²¹ Vgl. J.I. Packer, *Keswick*, 166-167.

²² *Wandelen door de Geest*, 151.

²³ Vgl. B. Luiten, *De Ref. 7*, 1, 952.

²⁴ J.I. Packer, *Keswick*, 166.

²⁵ Het grootste genademiddel is tuchtiging van de Geest. Of je echt gebroken bent. Geen gebed, bijbels*, samenkomst, boodschap, overdenking of lofprijzing, kan hiermee worden vergeleken. Ervaring door de geest is de voornaamste openbaring (*Vrijmaking van de geest*, 69).

¹ Zitten, wandelen, standhouden, 14-15.

² *Het normale christelijke leven*, 24.

³ Zitten, wandelen, standhouden, 2.

⁴ *Het normale christelijke leven*, 7.

⁵ *Het behoud van de ziel*, 33.

⁶ *Het normale christelijke leven*, 153.

DE GEKRUISIGDE KONING

(Johannes 19,16b-27)

P.H.R. van Houwelingen

Schriftstudie

De evangelist Johannes doet uitgebreid verslag van Jezus' kruisdood en zijn begrafenis. Zijn verslag is sterk persoonlijk getint. Je kunt merken dat hij er zelf bij geweest is op Golgota. We kijken met Johannes mee vanaf het moment dat Jezus door Pontius Pilatus is overgegeven om gekruisigd te worden. Vandaag gaat het over de kruisiging zelf. Een wrede marteling als doodstraf, maar tegelijk een publiek getuigenis voor de koning Israël!

De ereplaats op Golgota (vss. 16b-18)

Nadat de rechter de beklaagde vrijgegeven heeft, wordt deze door soldaten meegenomen naar de plaats van de kruisiging. Meestal droeg een veroordeelde zelf de zware dwarsbalk (*patibulum*). De — a — le kruispaal (*staticulum*) stond al klaar op de plaats van executie.

Ook Jezus wordt gedwongen zelf zijn kruis te dragen. Hoewel Hij in alle opzichten het slachtoffer is van zijn tegenstanders, blijft Jezus de hoofdpersoon van het verhaal. Hij is het zelf, die zijn kruis opneemt en naar Golgota draagt. Zo baant Hij, de kruiswég.

Opvallend is de afwezigheid in het Johannes-evangelie van Simon van Cyrene, die later door de soldaten gedwongen zou worden het kruis van Jezus over te nemen (Mt. 27,32; Mc. 15,21). Dit gebeurde echter toen Simon van het land kwam, dus buiten de stadspoort. Jezus heeft zelf zijn kruis de stad uitgedragen tot buiten de poort (vgi.

Heb. 13,12).

Meestal wordt de afwezigheid van Simon van Cyrene verklaard uit Johannes' opzet Jezus Christus te tekenen als de gehoorzame Zoon, die vrijwillig het lijden aanvaardt dat Hem door zijn Vader wordt opgelegd. Inderdaad is dit motief in het evangelie aan te wijzen. Toch lijkt het moeilijk te verbinden met het feit dat de ter dood veroordeelde gedwongen werd zelf zijn kruis te dragen.

Golgota is de Hebreeuwse naam voor een locatie dicht bij de stad, die daarmee werd aangeduid als Schedelplaats. De achtergrond van deze benaming is onzeker. Gaat het om de vorm van een schedel, dan was het misschien een heuvel die uit de verte op een doodshoofd leek. Gaat het om het symbool van een schedel, dan wordt misschien herinnerd aan de doodstraf die daar ter plaatse werd voltrokken. Hoe dit zij, Golgota was blijkbaar een bekende executieplaats, gelegen vlak buiten de stad aan een door-

gaande weg (19,20). Tegenwoordig bevindt Golgota zich waarschijnlijk binnen de Heilige Grafkerk te Jeruzalem (en dus niet bij het zogenaamde Tuingraf).

Jezus werd daar gekruisigd, met twee anderen links en rechts van Hem. De jode — ing krijgt de 'ereplaats' op Golgota, geflankeerd door twee van zijn onderdanen. De middelste was Jezus, vertelt Johannes uitdrukkelijk. Als hoofdpersoon van het verhaal is Hij zelfs bij zijn executie het middelpunt.

Kruisiging was een barbaarse marteling en gold als een uiterst gruwelijke dood (Smalhout). Op de meegedragen dwarsbalk werd de veroordeelde eerst aan zijn polsen met spijkers vastgenageld (vgl. 20,25). Daarna hees men de dwarsbalk op en bevestigde die aan de gereedstaande paal. Tenslotte werden ook de voeten van de gehangene vastgesnoerd en/of vastgepind. In de brandende zon begon dan een doodstrijd die vele uren kon duren.

Door de onnatuurlijke houding van het lichaam werd de ademhaling van het slachtoffer bemoeilijkt. Om voldoende lucht te krijgen moest hij zijn armen ontspannen, wat alleen mogelijk was door zich enigszins op te richten. Dit veroorzaakte echter een hevige pijn aan de voeten, zodat hij zich weer liet zakken en de benauwdheid terugkeerde. Zo bewoog de gekruisigde zich steeds moeizamer op en neer, & — dat totale uitputting hem & — &k: &-& Uiteindelijk stierf het slachtoffer dan aan shock en verstikking.

Een drietalig opschrift (vss. 19)

Johannes vertelt ook welk opschrift boven het middelste kruis was aan-

gebracht. Blijkens het ~@&je>. 'ook' staat dit echter niet los van het voorgaande. 'Pilatus liet ook een *titulus* schijven en op het kruis bevestigen. Daarop stond vermeld: Jezus de Nazoreeër, de koning der joden'. Pilatus had dus ook de opdracht gegeven Jezus aan het middelste kruis te hangen. Of men daartoe nog speciaal twee andere executies op diezelfde vrijdag had georganiseerd, is niet zeker. Wel krijgen we de indruk dat Pilatus zich achteraf op de joden wil wreken door Jezus aan het kruis quasi-officieel de positie en de titel van jodenkoning toe te kennen. De beschuldiging luidde immers dat Hij zich had uitgegeven voor een gezalfde koning (Lc. 23,2). En Pilatus was door de joden min of meer gedwongen deze Jezus te laten kruisigen (18,39). Welnu, geef de gemartelde man dan de ereplaats. De joodse karikatuur-koning in het midden is even machteloos als zijn beide secondanten.

Niet alleen de keus van het middelste kruis, ook het aanbrengen van een drietalig opschrift boven Jezus' hoofd (Mt. 27,37), komt van Pilatus zelf. Alleen de evangelist Johannes benoemt het opschrift met de Romeinse term *titulus*, hier vergriekt tot *titlos*. Het opschrift op het middelste kruis functioneert dus als boventiteling bij het tafereel op Golgota. Ziehier de koning der joden, door Romeinen gekruisigd! Soms moest de veroordeelde op weg naar de plaats van executie een bordje dragen met daarop de beschuldiging. Misschien fungeerde zo'n bordje ook als publieke waarschuwing tijdens het voltrekken van de straf. Dit hoorde echter niet bij de officiële procedure. Terwijl alle evangeliën melding maken van het feit dat de gekruisigde op deze manier werd betiteld als de koning der joden, geeft Johannes als enige de volledige tekst van de kruistitel. Daaruit blijkt dat Jezus door Pilatus nader werd omschreven als 'de Nazoreeër': een denigrerende bijnaam die herinnert aan zijn afkomst uit Nazaret in Ga-

Barna: kruisdraging. Fresco in de Collegiata-kerk van San Gimignano. Circa 1360 schilderde de kunstenaar Barna, waarover niet veel bekend is, deze kruisdraging op de wand van de kapittelkerk in San Gimignano, Italië.

Opvallend is de compacte compositie. Alle figuren zijn dicht op elkaar geplaatst. We zien de stoet de poort van Jeruzalem uitkomen. Alle hoofden bevinden zich in een smalle band horizontaal op het schilderij. Dat wil zeggen dat de toeschouwer, degene die naar het schilderij kijkt, geacht wordt zich bijna op het zelfde grondvlak te bevinden. Op deze manier betreft de schilder ons zeer direct bij deze gebeurtenis.

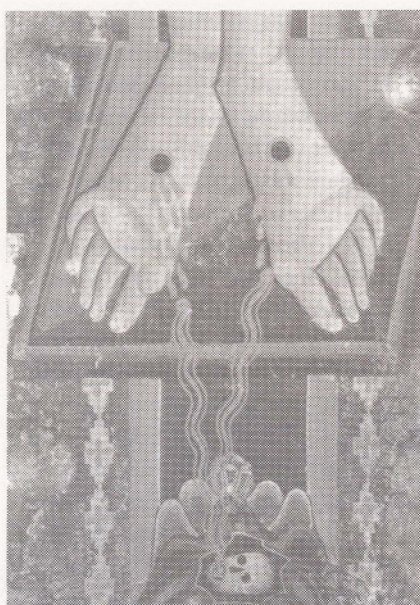
Precies in het midden van de compositie, en om Hem goed zichtbaar te maken voor de beschouwer, aan de rand van de stoet, wordt Christus voortgedreven. De soldaat links trekt Hem aan een touw om de hals voort, als een lam dat naar de slachtbank gaat. De figuur rechts is Simon van Cyrene. Met zijn rechterhand ondersteunt hij het kruis, met z'n linkerhand geeft hij Christus een duwtje in de rug. Achter hem staat een soldaat die dreigend een zwaard opsteekt in de richting van de groep vrouwen rechts, die de stoet proberen te volgen. Wellicht is dat gebaar symbolisch voor het zwaard dat door Maria's ziel zal gaan. Maria, geheel rechts, kijkt uiterst bezorgd en grijpt met de hand naar haar gezicht. De groep boze koppen met helmen en speren, een omhoog gestoken ladder, een opgeheven hamer en nog een kruis verhogen de dramatiek.

JMdJ

lilea(zie ook 18,5). Koning Jezus is maar een gewone jood uit Nazaret!

Bekendmaking voor breed publiek (vss. 20-22)

Het opschrift was volgens Johannes drietalig: in het Hebreeuws, in het Grieks en in het Latijn. Hebreeuws/Aramees was de volkstaal in Israël, Grieks werd in heel de wereld gesproken en Latijn werd door de Romeinen als officiële voertaal gebruikt. Meertalige teksten waren in die tijd niet ongebruikelijk: er zijn verschillende voorbeelden van bij Josefus en in de joodse Misjna. En in de tempel van Jeruzalem waren zowel in het Grieks als in het Latijn waarschuwingen aangebracht dat niet-joden de binnenste voorhof niet mochten betreden op straffe des doods. Pontius Pilatus had zijn in drie talen geschreven boodschap bestemd voor een breed publiek. En er was inderdaad veel belangstelling voor het middelste kruis. Omdat de plaats waar Jezus gekruisigd werd dicht bij de stad lag, misschien wel aan een van de toegangswegen, kregen heel wat joden onderweg dit opschrift te lezen. Temeer omdat het die vrijdagmorgen vanwege het Pascha extra druk was in Jeruzalem. Tegen de officiële bekendmaking van Jezus' koningschap wordt echter van joodse zijde protest aangetekend bij Pilatus. Johannes spreekt expres over de opperpriesters der joden in contrast met de tekst van het kruisopschrift: de koning der joden. Deze priesters pretenderen namelijk de ware vertegenwoordigers van het volk te zijn. Zij hebben deze koning nooit erkend. De priesterlijke aristocratie wil dan ook liever vermeld zien wat Jezus zelf had beweerd: ik ben de koning der joden. Daarom verzoeken zij rectificatie. Dit opschrift mag niet zo blijven staan. Maar in deze laatste confrontatie met de joden geeft Pilatus niet toe. Niemand anders dan hij draagt de eindverantwoordelijkheid voor wat

Alberto di Sozio: detail van een bijna drie meter hoog kruis met daarop de lijdende Christus. Paneel, kathedraal van Spoleto (Italië), 1187. In een lineaire en bijna platte stijl heeft de kunstenaar de voeten van Christus weergegeven, rustend op een plankje onderaan het kruis. De spijkergaten zijn twee zwarte cirkels, waaruit bloeddruppels naar beneden vallen. Op het plankje vormen die een stroom die over de rand naar beneden golft. Daar verdwijnt het bloed in de geopende mond van een doodshoofd. Deze schedel verwijst naar de reeds lang vergane Adam. Op deze manier symboliseert de voorstelling dat het bloed van Christus vergoten is als verlossing voor de zonden van de hele mensheid. JMcJ

hier genoteerd staat. En dat is inmiddels een voldongen feit. Pilatus wil nu geen letter meer veranderen. Daarom luidt zijn antwoord: 'Wat ik geschreven heb, blijft geschreven (in het Latijn: *quod scripsi, scripsi*).'

Zo was het gebleven bij de koningstitel. Niet als pretentie van Jezus, maar als officiële proclamatie van de kant van Pilatus. De titulus van het middelste kruis is, ondanks de misprijzende bedoeling, een eretitel voor de gekruisigde koning geworden. Zijn koninklijke hoogheid is op Goede Vrijdag voor het eerst

gepubliceerd. Het staat geschreven! Het kruisopschrift bevat een drietalige boodschap, bestemd voor alle wereldburgers. Jezus van Nazaret, koning der joden, is tegelijk koning van heel de wereld. Daarom moet iedereen in zijn eigen taal lezen wie het middelpunt van Golgota is: JEZUS DE NAZOREEËR DE KONING DER JODEN

Een viertal soldaten (vss. 23-24)

Johannes schildert twee taferelen aan de voet van het middelste kruis. Het eerste speelt zich af in een groepje van vier soldaten. Samen vormden zij het executiepeloton, waaraan als regel de bezittingen van de gekruisigde toekwam. Tijdens de doodstrijd van hun slachtoffer gaan de soldaten alvast over tot verdobbeling van zijn kleren, waarbij elk van de vier zijn deel krijgt. Zo wordt de stervende koning geheel 'ontmanteld'. Wat in de andere evangeliën meer algemeen wordt aangeduid (Mt. 27,35; Mc. 15,24; Lc. 23,34) kan Johannes als ooggetuige heel precies vertellen. Waarschijnlijk moet 'kledingstukken' in de brede betekenis van het woord worden opgevat: opperkleed, gordel, sandalen en hals- of hoofddoek konden over vier personen worden verdeeld. Dan resteert nog het onderkleed (*chiton*), een lijfrok die op de blote huid gedragen werd. Die was naadloos, van boven af bij de halsopening uit één stuk geweven. Het zou jammer zijn dit fraaie kledingstuk in vier stukken te moeten scheuren. Daarom spreken de soldaten met elkaar af & lijfrok van Jezus te verloten. In dit alles beluistert Johannes de vervulling van het Schriftwoord dat zegt: 'Zij verdelen mijn kleren onder elkaar en werpen het lot over mijn gewaad' (Ps. 22,19). Daar klinkt de klacht van een stervende die moet toezien hoe zijn persoonlijke bezittingen, die hem waren afgenomen, onder zijn vijanden wor-

den verdeeld. **Opmerkelijk** is de overgang van het meervoud (*ta himatia mou*) op het enkelvoud (ton *himatismou mou*) binnen de geciteerde regel. Heeft Johannes hierin een subtiel verschil tussen de eerdergenoemde kledingstukken en het éne verdubbelde onderkleed gelezen? Vanwege het Hebreeuwse parallelisme is het ook mogelijk dat de evangelist de gehele tekst op de verloting van Jezus' onderkleed wil toepassen. In ieder geval hebben de soldaten onbedoeld de Schrift vervuld. De koning wordt ontmanteld en Jezus moet naakt toezien hoe zijn kleding verdeeld wordt, alsof Hij al gestorven is.

Een viertal vrouwen (vss. 25-27)

Het tweede tafereel aan de voet van het kruis bestaat uit een groepje van vier vrouwen. **Hadden** deze vrouwen vroeger gezorgd voor de kleding die op dat moment juist door vier soldaten werd verdeeld? Het Grieks tekent een contrast tussen enerzijds wat de soldaten deden en anderzijds de kruiswacht van een viertal vrouwen. Zij waren genaderd tot vlak bij (*para*) het kruis om Jezus in zijn lijden bij te staan (zijn sterven is door de vrouwen van enige afstand gevolgd, Mt. 27,55-56, Mc. 15,40-41; Lc. 23,49).

Zoals tegenwoordig algemeen wordt aangenomen, vormen de vier vrouwen twee tweetallen. Eerst worden **w twee zonder naam** genoemd en vervolgens nog twee met naam en toenaam. **Zo** staan daar bij het kruis de moeder van Jezus met haar zuster en Maria [de vrouw] van Klopas met Maria uit Magdala, die een belangrijke rol zou gaan spelen op de dag van de opstanding (zie 20,1-18).

Behalve deze vier vrouwen bevond zich ook de lievelingsleerling bij het kruis: Johannes was ter ondersteuning met Jezus' moeder meegkomen. De gekruisigde richt zijn blik op de twee die Hem het liefst waren, zijn lieve moeder en naast

haar **zijn meest intieme** vriend. In het oog, in het hart! Jezus spreekt een zorgzaam afscheidswoord, **zo wel** tot Maria als tot Johannes. Aan de voet van het kruis wordt een bijzondere relatie gesticht. Maria en Johannes worden door Hem aan elkaar verbonden als moeder en zoon. Onder het wakend oog van Jezus moeten zij elkaar met andere ogen bezien. Tegen zijn moeder zegt Hij: 'Vrouw, daar is uw zoon'. En daarna zegt Hij tegen zijn vriend: 'Daar is ja moeder'. Hier vervult de stervende Jezus zijn laatste levenstaak, de plicht van een volwassen zoon tegenover zijn moeder (Dauer). Waarschijnlijk was Maria inmiddels weduwe en had Jezus, de oudste zoon uit het gezin en zelf ongehuwd, de taak van zijn vader Jozef overgenomen om verder voor moeder te zorgen. Dat gebeurt nu zelfs over zijn dood heen. Met een dubbele adoptie-formule draagt Hij Maria als het ware over aan zijn leerling en vriend Johannes. Zij krijgt een zoon toebedeeld die voor haar zal zorgen en hij krijgt een moeder toegewezen voor wie hij moet zorgen. Zo zullen zij elkaar voortaan zien. Op deze wijze wilde Jezus voorkomen dat zijn moeder, die waarschijnlijk naar joods recht in het huis van haar overleden man was blijven wonen, moest terugkeren naar haar ouderlijk huis of moest gaan inwonen bij het gezin van een van zijn broers (Van Tilborg). Nu Jezus naar zijn hemelse Vader terugkeert, worden de familiebanden op aarde ontbonden. Daarom neemt Hij afstand van zijn moeder met de respectvolle maar distantiërende aanspraak 'vrouw', die herinnert aan de bruiloft te Kana (zie 2,4). Inmiddels is zijn tijd wel gekomen. Zijn moeder zal haar zoon verliezen omwille van het koninkrijk, maar zij ontvangt een nieuwe familiekring terug (vgl. Mc. 10,28-31).

Jezus' laatste wens wordt direct vervuld. Vanaf dit stervensuur is het zijn lievelingsleerling die Maria zorgzaam onder zijn hoede

neemt. Er is veel discussie geweest over de vraag of deze zorg van materiële dan wel van geestelijke aard was. Deze tegenstelling is echter geforceerd. De uitdrukking *eis ta idia* ('naar het eigene': 1,11; 16,32; zie ook 1 Tim. 5,8!) omvat zowel de materiële als de geestelijke ondersteuning van Maria. Johannes heeft zijn tweede moeder bij het kruis liefdevol opgevangen en met zich meegenomen naar huis. Hij bood haar onderdak en hield haar gezelschap. Als gevolg van zijn zorg bevindt Maria zich na deze kritieke dagen dan ook bij de apostelen te Jeruzalem, herenigd met Jezus' broers (Hnd. 1,13-14). Beroemde componisten als Palestrina, Vivaldi, Pergolesi, Haydn, Rossini en Dvorák hebben in hun muziek op aangrijpende wijze uitgebeeld hoe de moeder van Jezus vol verdriet bij het kruis van haar zoon stond. Zij baseerden zich op de Latijnse tekst van een middeleeuws gedicht: *Stabat mater dolorosa*. In deze liturgische litanie wordt het kruislijden geheel gezien vanuit het perspectief van Maria, terwijl de zorg van Johannes buiten beschouwing blijft.

Verwijzingen

Over de medische aspecten van de kruisiging schreef prof. dr. B. Smalhout een boeiend artikel in de zaterdagbijlage van *De Telegraaf*, 23 maart 1985 onder de titel: 'Die verschrikkelijke vrijdag'. Een kopie van dit artikel is eventueel op te vragen bij genoemde krant. Verder werd in het voorgaande verwezen naar A. Dauer, *Die Passionsgeschichte im Johannesevangelium*, München 1972, en naar S. van Tilborg, *Imaginative Love in John*, Leiden 1993.

E evangelisatie en zending

Bij de overdenking van honderd jaar zendingswerk sinds 'Middelburg' 1896 kon op het Symposium van de GMO/IRTT te Zwolle veel verteld worden over de organisatie en re-organisatie op het thuisfront. Toch ligt natuurlijk het centrum van de aandacht bij waf er op het 'veld' gebeurd is en momenteel gebeurt. Het gaat dan niet om de details zoals die maandelijks gegeven worden in het zendingsblad **Tot aan de einden der aarde**, maar om de samenhang en het grote verband tussen kerk, zending en nationale kerken. Hoe juist die kerken verder geholpen moeten worden in hun eigen problemen en met de opzet van hun zendings- en evangelisatiewerk. Anders gezegd: de vruchten van het zendingswerk houden tegelijk weer het zaad in voor verder zaaiwerk, planten en begieten.

Vrucht van zending is zaad voor nieuwe oogst

Nu we de de hoofdlijnen van de geschiedenis van het thuisfront in kaart gebracht hebben is het tijd om op de inhoudelijke kant van het zendingswerk in te gaan. Zendingswerk is vooral ook meten, evalueren, onderzoeken, terugkoppelen, toetsen, doorvragen, opnieuw vertellen. Hoe ver is het Woord al doorgedrongen? Welke weerstand moet overwonnen worden? Welke misverstanden riep het op, of riep ik op? En waarom dan? Bezig zijn met zending is bezig zijn met de doorwerking van het evangelie in levens van mensen. Daar vindt de omslag plaats. En dan nog op een

plek waar alleen God met zijn Geest bij kan: de diepste gronden van iemands eigen hart. Maar door het evangelie blijft die aanraking van God niet verborgen. De diepste motieven komen boven water, moeten ook boven water komen. En wel naar beide kanten. Wat bewoog de zendeling tot zijn werk? Was het wel het evangelie dat hem dreef? Zo niet, dan komt dat boven, dan knapt hij af op teleurstelling en onbegrip, bij zichzelf! Het drijft hem uit tot dieper tasten, tasten in zichzelf, tasten in Gods Woord, tasten naar de aansluiting van die twee. Om te vinden..., opnieuw, of misschien wel voor het eerst, te vinden het hart van het evangelie, het hart van

Gods hart, ja, God zelf. Jezus te zien, mals Hij is, dezelfde, maar toch weer anders, allesbeslissend, voor mij, voor die ander.

Als God zijn diepste gevoelens uit door zijn hart in Christus op tafel te leggen, dan kunnen mensen daar niet om heen. Dan moet het hart van mensen óf verder open gaan, waardoor de hele poel van rottigheid en zonde zichtbaar wordt, maar dan begeleid en omringd door de vurige bede om vergeving, óf het hart gaat verder dicht, waardoor tegelijk toch de diepste motieven van haat, trots, eigendunk, verzet en afkeer zichtbaar worden. Het is geen nieuws, maar het evangelie keert niet leeg terug. Het doet wat, het werkt naar al kanten, naar hoorder en naar prediker, naar zendingsveld en naar thuisfront.

Want elke keer komen er veranderingen, vorderingen, tegenslagen, verder trekken, stilstand. Elke keer moet de weerklink van het evangelie worden getoetst. Maar dat kan alleen als bij de toetsen alleen de norm van het evangelie gehanteerd wordt. En geen gewoonte, geen inditatie, geen cultuurvorm, westers of oosters, geen voorkeur naar eigen smaak, geen verlangen naar succes, geen ongeduld, geen niks. Alleen Christus, zoals Hij is, Zich kenbaar gemaakt heeft door de Schrift. En daar op terugvallen. Om samen, hoorder en bringer van het evangelie, aan te wijzen wat evangelie is. Dan mag wat gemeten werd ook doorgegeven worden, bekend gemaakt worden. Positief, maar ook negatief. Het evangelie bracht vordering teweeg, duidelijkheid. De kerk, de zending moet daaruit weer haar/zijn conclusies trekken. Om de wegen van de Here te zien, te traceren, maar vooral te volgen.

Dat noemen **we**: de vruchten plukken van de zending. Oogsten, daar en hier.

Geografie en getallen

Wie kijkt naar de plaats van en de aantallen op het **zendingsveld** ontmoet constant de weerklank van het evangelie van genade.

– Indonesië

We kijken eerst naar **Indonesië**. De 'natuurlijke' start lag in de **aansluiting** bij het werk in *Sumba*. Daarna kwam het verzoek uit Irian Jaya, **om** te **gaan** werken in het **onontgonnen** gebied ten **Noorden** van **Tanah Merah**, een gevangenkamp in de meest verlaten **streek** van het koninkrijk. Tegelijk ook het verzoek uit **Kalimantan Barat**, van **dokter** Hofsteenge. Telkens openingen **zoeken**, vinden en **ontvangen** die de Here wijst. En **toen** er **gebieden** 'dicht' gingen wegens **visa-problemen**, opnieuw zoeken, wegen gaan die de Here **voorging**. Zoals ds. **Van Benthem** die op de valreep niet naar **Kalimantan** kon, maar wel naar **Irian Jaya**. Zo ook ds. **Klamer**. Dan vinden **zendende** kerken elkaar ook. **Spakenburg**, **Groningen** en Enschede. **Later** versterkt met **Toronto**.

Na al die jaren, die **zendingswerkers**, die bedragen, dat werk, wat was het resultaat? In alle bescheidenheid: een klein verband van Indonesische **kerken**. Op elk van de eilanden een handvol **geïnstitueerde** kerken, elk met haar 'buitenposten', preekpunten, gemeenten en **gemeentetjes**. Op *Sumba* gaat het om zo'n 4000 mensen, KalBar 1500, Irian nog geen 3000, leden en **trouwe** bezoekers, catechisanten meegerekend. In **vergelijking** met de 'grote' kerken in **Indonesië** geen opvallende **getallen**. In onze ogen: wel opvallend, **ongelofelijk**. Dat ze er zijn!

God riep ze in het leven. En vooral ook, Hij gaf ambtsdragers, nationale voorgangers, predikanten, evangelisten, herauten, ouderlingen en diakenen. De kerken kunnen zelf beslissen over **doop** en avondmaal,

preken en op hun beurt weer verder **trekken** met het evangelie. Bovendien, er is een **verband** van kerken. Samenwerking over de plaatselijke **grenzen** heen. Wat? Over de **stamgrenzen** heen. Alleen dat al getuigt van de overwinnende werking van de Geest.

En binnen dat regionale en nationale **kerkverband** worden drie theologische **opleidingen** in stand gehouden. Zeker, met ondersteuning uit Nederland en **Canada**, maar wel eigen kerkelijke scholen, **basis** en perspectief voor **de komende** tijd. En welke openingen komen er door het werk van **Litindo**? Door contacten met gereformeerde **Chinezen** op Java? Door respect voor het **gereformeerde** karakter van de theologische bijdragen en leiding van onze **zendelingen**? Wie had vijf **gereformeerd** opgeleide studenten uit Jakarta aan de IRTT in Apeldoorn verwacht? Zonder de contacten van **Litindo** hadden we elkaar nooit ontmoet. Wat een wereld toch, die wereld van God!

En wat **staat** er nog **meer** te **wachten**? Zullen de **voor-oorlogse** contacten **ooit** weer opgenomen worden? Kerken op Midden-Java ten Zuiden, die weer hun **oude** 'papieren' gaan lezen? Of moeten we zoeken op Sumatra, onder de z.g. **gereformeerde** Batak-christenen? Of wordt de Mamasa **kerk** rondom Rante Pao, ontstaan uit zending van de Christelijke Gereformeerde Kerken, het aanspreekpunt in de toekomst? Mogen we bidden om een reformatie binnen de kerken van **gereformeerde** afkomst, doorwerking van de diepste intenties van de **Gereformeerde Zendingsbond**? Niets vastleggen. Zelf **koers** houden, en ogen open!

– Latijns Amerika

In **Curaçao** **greep** de bestaande gemeente de gelegenheid aan tot zendingswerk, eerst ondersteund en later overgenomen door **Rijnsburg**. Veel problemen met de **Antillianisering** en een **teruglopende** economische bloei. Toch ook daar, op drie plekken **een** tiental gelovigen,

meerdere belangstellenden. De eigen **theologische** opleiding voorlopig weer **gestaakt**. Het gebrek aan mannenbroeders stagneert de **verdergaande instituering**. Des te **meer** valt op de ongekende inzet van meerdere zusters in catechese, jeugdwerk en **kaderwerk**. En, zonder dat wij het wisten, bereidde de Here zijn werk in **Venezuela** voor. Ds. Rodrigues werd door Hem naar ds. Keesenberg geleid, die **misschien** zich vaak had afgevraagd waarom de theologische opleiding in **Curaçao** moest **mislukken** en hij in een **Papiamentssprekende** wereld nu net met Spaanssprekende in contact moest **komen**, gedwongen dus om ook maar Spaans te leren. Waarom toch...? **Nu**, hierom. Om **klaar** te **zijn** als uit ongedachte **hoek** iemand niet **zo** maar om wat preken komt vragen, maar om **een** stevige, gedegen, **toegepaste** gereformeerde **opleiding** voor Spaanssprekende pasbekeerde christenen! En daarmee bracht **God** de **kleine kerk** van **Curaçao**, met ogenschijnlijk zo weinig **stootkracht** in contact met **Venezuela**. En daarmee het perspectief tot **kerkverband**.

Maar **Suriname** dan. Een débâcle toch? In de jaren '70 met **enthousiasme** opgezet. Een **zendeling** die in Zuid-Afrika niet meer welkom was, kon zo worden ingezet. Wegen van de Here, zeiden we. Maar 't liep uit op, nu ja, net niet **niks**, een paar ex-leprozen, zonder aansluiting met de verdere **samenleving**. De **zendeling** repatrieerden de **contacten** gaan zieltogend verder. Als dan nog op vrijwillige basis een extra injectie wordt **gegeven** wordt br. Boerma, in **onze** ogen zinloos, vermoord. Einde werk... , weggegooide tijd en geld en mankracht.

Oh ja? Sluiten we dan onze ogen voor de nieuwe contacten die juist via deze sluimerende post zijn geopend? **Hoe** hadden we **anders** contacten kunnen krijgen met de zending van de Orthodox **Presbyterian Churches**, de **OPC**? Nooit immers, zolang het aan **ons** lag. Nu zijn de

contacten er. Zeker, we hadden &-ze OPC-broeders niet uitgezocht. Toch **zijn** hun zendelingen en **zendingsbestuurders** meerdere malen in Nederland geweest, om een gezamenlijk programma op te zetten. Omdat zij van ons nu zeker weten, dat we in afhankelijkheid aan de Here **willen** verdergaan, maar **soms ook** stoppen als wegen **zijn afgesloten**.

Natuurlijk, dan lopen de dingen niet meer precies zoals wij **dat hadden** gedacht. Maar **was** dat op onze 'eigen' **zendingsvelden** dan **zo anders**? Wie eerlijk is, weet dat er elke keer aanpassingen **moeten** komen die **meer ingaan op de plaatselijke** situatie **dan** onze eigen verlangens op afstand. **Ook** hier **leert** de Here ons bescheidenheid en verwondering. Ook in zending geldt dat we de ander hoger moeten achten dan onszelf, als zij wel gelegenheid **kregen** om door te werken en wij niet. Dan **staan** we niet los van elkaar, maar **krijgen** we onze plaats **op** een **ander** punt. **Zoek** die dan op. De wegen in Brazilië lopen weer anders. Rondom een pas gestichte kolonie **ontstaan kansen**. Maar tegen de tijd **van** aankomst van de zendelingen (vanwaar de vertraging?) waren die deuren dicht. Na overleg werd in de **stad** begonnen, aan **de** universiteit. Toen aan de avondopleiding, via de radio. Dankbaar voor de enkelen **die** kwamen. De diepgaande contacten en het onderwijs, de bekering. Maar vragen, vragen, vragen. Nog meer, toen bij het nieuwe kerkgebouw de grote woonwijken dichtgingen voor het evangelie. Om dan, **ongepland, zonder** strategie, een weg te vinden naar de favella's, werken onder de **armsten** van de stad. Om te ontdekken dat God ze daar had zitten. **Twee** brandpunten.

Toen **ook** nieuwe vragen. Een **zending** die elders **ging** werken. Viel het werk stil? Nee, maar wel met nog meer rondkijken. **Vinden**. Aarzelende contacten met de Presbyteriaanse Kerk van Brazilië, de **IPB**. Aansluiting ook in diezelfde **richting** als de zendelingen van Canada

in het Noorden, bij het Theologisch Seminarie van de **IPB**. Komen lijnen bij elkaar? Kunnen **IPB-evangelisten** ingezet worden in ons zendingswerk...?

Zei je: ons zendingswerk? **Of...**, of..., of laat de Here zien dat niets van ons is maar van Hem? Natuurlijk, je bent verantwoordelijk, **maar** moet dat de ogen sluiten voor de omgeving? Nee. En zodoende **kwam** Assen en Surrey, Nederland en Canada, in contact **met** de **IPB**, kwamen IPB-afgevaardigden op onze Synode en gingen wij de wegen van de Here bestuderen in de Presbyteriaanse kerkgeschiedenis in Brazilië.

– Afrika

Werk in Zuid-Afrika kent weer zijn eigen ondoorgrondelijke wegen. Eerst **moette** met **de** overheid om **toestemming** voor het **bedoelde** gebied. Gekregen visa worden later ingetrokken. Waarom? Een zending moet **repatriëren**. Een **andere** zending, die uit Indonesië **gezet** was, kan **hier** terecht. **Langzaam** groeit het werk, de contacten. Dan, de breuk van 1967. Verwijdering met het zendingswerk in andere streken van Afrika, **Natal**, de **Zulu's**, de zendelingen, de opleiding... Door verschuiving komt werk vrij in de zwarte woonwijken. Nieuwe zendelingen komen, bekeringen, gemeenten, beginnenden eindigend werk aan de kerkenraad, een zending die vroegtijdig terug **moet**. Overkomst van een evangelist uit andere kerken, later: een dominee, dan weer **een**. Dan ook een zending. De veranderende nationale **politiek** ander **Mandela geeft** aardverschuivingen onder de bevolking. **Welke** nieuwe wegen gaan open? Naar **zwarten**? Blanken? Kleurlingen in **Belhar**, waar opnieuw een vroegtijdig uitgediende zending uit Indonesië weer aan het werk kan. **Links** en rechts herkenning, niet gezocht, toch gekomen: aarzelend, **een** gemeente, nog **een** gemeente. Aanvragen **voor** het kerkblad van de Vrije Gereformeerde Kerk, de **VGK**. Aanleiding voor

het **opzetten** van een **Zendingsdeputaatschap**, perspectief om duizelig van te worden. Wie kan dit werk aan? Wie schiet te hulp? Geopende wegen, als je maar goed kijkt. Maar ook, weer **opnieuw** openstaan voor wat vroeger afgesloten **leek**. Een ds. **Vonkeman** die in Pretoria een indrukwekkende instructie-avond aan de **zendingscommissie** geeft. Ontmoetingen met Nederlands **Gereformeerde** zendelingen op de conferentie van de **ICRC**. Zendelingen die geheel of gedeeltelijk in Kampen zijn opgeleid en opnieuw contact zoeken via publicaties van de **GMO** en **IRTT**. Nee, niet om **uiteengaande** wegen zo maar **goed** te praten. Wel om te noteren, **veranderingen** in kaart brengen, intenties proeven. En bovenal, het evangelie laten spreken. Tegen je zelf, tegen de ander. Wat **wordt** dan opgediept uit de grond **van** ons hart? **De** liefde voor God en zijn wereldwijd werk? Onvoorwaardelijk? Zetten we dan grenzen waar God ze **zelf zet**? **Of** zitten **we** **vast** in eigen planning en strategie? Blijven bidden om recht zicht op de wegen van God, als de oude richtingwijzers niet meer **passen** in gewijzigde situaties. En wie had **ook** al weer het werk in **Zaire** en **Bdnin** gepland? Wij niet, **God wel**. Juist toen onze kerken 'volgeboekt' leken met zendingswerk. Er kon niets meer bij. Maar DVN zocht wel naar ander werk en vond dat in Afrika. En na **aandringen** door **BBK** kon Spakenburg Irian loslaten en in Zaire beginnen. **Een** poos later DVN, **BBK** en **Gouda/Waddinxveen** in Bénin. Ander werk, politiek soms zeer onstabiel, vragen naar motieven, teleurstelling, **waardering**. In **Zaire** gaat het om waarschijnlijk meer dan driehonderd kerken, **mogelijk** 100.000 gelovigen. Soms met sterke voorgangers, vaker niet. Met groeiend kerkverband waar **veel** gewinning nodig **is**, en geduld tot over de **grens** beproefd lijkt te worden. Juist op dit punt naderen **we** dicht aan de situatie die het 'zendingswerk' na de oorlog **aan-**

trof. Toen moesten de (inmiddels synodaal geworden) kerken **ook** samenwerking met de kerken overzee opzetten. Die **omshakeling** van zending naar oecumenische verhoudingen kostte de nodige moeite en gewenning.

Als diezelfde omschakeling nu **ook** op **ons** afkomt, zijn we **dan** bereid om de Schriftuurlijke eisen van de **samenwerking** ook op ons te nemen? Ook als dat misschien misverstand, irritatie oproept? Zijn we gereed om dat die ander beter te achten **dan** onszelf, en dus onszelf te verloochenen om **alleen** Christus te laten **regeren** en niet onze instelling of traditie? De nieuwe 'zenden-de' of **coördinerende** kerken en **zendingswerkers** zullen beseffen dat ze voorop gaan over de wissel naar **een nieuw spoor** van relaties met buitenlandse zusterkerken.

In **Bénin** tellen de kerken **maar** een tiental gemeenten, nog geen 500 leden wellicht, met weinig structuur in de organisatie gebrek aan **een-**dracht onder de voorgangers. Voor de uitgezonden werkers **vaak een** lopen op eieren. **Voor** het thuisfront reden tot herverkaveling van ondersteunende kerken, met alle onwennigheid van dien.

Mét de vraag in hoeverre we in staat zijn de nieuwe aanvragen op te vangen. Is er ruimte voor meer **inspanning**? Ook als we **denken** aan bijv. aanvragen uit **Kenya**. Of ten behoeve van het werk voor Somalië? Welke andere aspecten komen aan het daglicht als op het 'zendingsveld' contacten ontstaan met de kerken in Kwa **Ndabele**, of Venda of Mozambique? Kunnen we, als **we** nadenken over andere kanalen van verspreiding van de gereformeerde leer, relaties aangaan met bijv. de Theologische Opleiding te Bangui in de Republiek van Centraal-Afrika? En hoe spelen deze vragen weer in op het aantrekken en opleiden van geschikte en voldoende werkers? Het continent Afrika, met **zo** vele kerken en religieuze **groeperingen**, zal in de toekomst veel aandacht vragen van onze kerken.

- Oost-Europa

De mogelijkheid tot uitbreiding naar Oost-Europastond hoog op het **agendum** toen de 'muur' in Berlijn viel. Welke oude contacten konden worden aangehaald, bijv. in **Hongarij** en Roemenië. Welke nieuwe contacten konden worden ontdekt en opgezet? De kerk van Hattum **zond** eerst 'verkenner' uit en kon ongedacht in Rovno en Kiev aansluiten bij vergeten en bijna opgebrand gereformeerd **kerke-**lijk leven.

Toen zette de Here ds. **Semeniuk** op de **speurtocht** van ds. **Nap.** Van daar kwamen nieuwe contacten, in Minsk en Moskou. **Ongedachte** belangstelling voor de **Heidelbergse** Catechismus, vertaling van de **Institu-**tutie van Calvijn. Het vergt ondersteuning van weer **een** heel andere kwaliteit, omgaan met Russische **cultuur** en **traditie**. Daarnaast de **op-**zet van een **bijbelschool** in de **Sub-**karpaten in **Ukraine** waar **evange-**listen worden opgeleid Maar welke kerken nemen ze straks in dienst? Mogen ze worden ingezet bij de uitbreiding van de bestaande contacten via **Rovno** en Kiev, zonder schade te **doen** aan de bestaande kerken in **& Ukraine**?

Winterseizoen?

Wie enig idee heeft van oogsten en zaaien weet dat **elk** z'n tijd heeft. In ons land kennen we de winter-tijd voor **&** landbouw. Een tijd waar het zaad moet overwinteren op het **land**. Het vergt **geen** extra **druk**te van de landbouwer. Maar wel wacht er ander werk, in de schuur, met de machines en wellicht met achterstallige administra-tie en bezinning op andere **technie-**ken, beter zaad, effectievere **on-**kruidbestrijding en nieuwere soor-ten bemesting. Het winterseizoen is bepaald **geen winterslaap**. Het binnenhalen en noteren van de **oogst** geeft wel even **respijt** en ruimte voor ander werk. Er zijn **ook** in de **zending** tijden dat het **zaad** moet overwinteren, wortel **schieten** om dat op misschien on-verwachte momenten op te komen. Dat **zou** een winterseizoen ge-noemd **kunnen** worden. Als we dan direct ook maar **denken** aan hei-nhalen van achterstallig werk. Bezinning op gebruikte methoden, lering trekken uit het werk en de aard van de oogst, **klaar** maken voor het nieuwe seizoen. Daar hebben **we** het de volgende keer dan over.

Nu leverbaar

Het nieuwe Handboek 1997

Ten dienste van de Geref. Kerken in Nederland

Paperback, 368 pag., **f 17,50**

Heeft u de uitgave 50 jaar HANDBOEK?

Hierin zijn de belangrijkste kerkelijke gegevens van 1945-1995 opgenomen. Een zeer handig naslagwerk

Geniet **f 27,50**

OOSTERBAAN & LE COINTRE B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes - Tel. 0113-215591

Verkrijgbaar bij de boekhandel

DE ECONOMISCHE WAARDE VAN HET LEVEN

L. Hordijk

Samenleving

Met enige regelmaat proberen economen de waarde van het milieu in geld uit te drukken. Dat is heel aantrekkelijk voor het beleid. Immers, veel milieumaatregelen kosten geld. En dan rijst de vraag: als we veel geld moeten neertellen voor ons milieu, hoeveel krijgen we daarvoor terug? In sommige gevallen is het ook best mogelijk om een prijskaartje aan de baten van het milieubeleid te hangen. Een voorbeeld is het volgende. Eén van de gevolgen van luchtverontreiniging is dat geverfde stalen constructies (transformatorhuisjes, bijvoorbeeld) eerder gaan roesten. Dat betekent dat ze vaker moeten worden ontroest en geverfd. Als dat in schone lucht, zeg éénmaal per zes jaar moet gebeuren en in vuile lucht éénmaal per drie jaar, dan zijn de kosten van luchtvervuiling snel uitgerekend. En dus de baten van een schonere lucht ook. Maar meestal is het niet zo eenvoudig, omdat er veel verschillende gevolgen van milieuvervuiling zijn: bossterfte, bodemverontreiniging, lawaai, stank, vissterfte, ziekte van de mens. Vooral bij de laatste categorie zal een econoom zich moeten realiseren dat er meer aspecten aan een mens zitten dan alleen het economische.

Klimaatverandering

Een voorbeeld van een economische berekening bij een milieuprobleem, vond ik in de nota van de Commissie Klimaatverandering onder voorzitterschap van het GPV Tweede Kamer-lid Van Middel-

koop. In die nota staat een tabel die aangeeft wat de schade zou zijn als de klimaatverandering zou doorzetten. Bij die berekening zijn allerlei zaken bij elkaar opgeteld; dijkverzwaring omdat de zeespiegel zal gaan rijzen, kosten van overstromingen in landen waar geen dijk-

verzwaring mogelijk is, schade aan landbouwgewassen en bossen, enz. In zulke berekeningen zitten ook kosten die met leven en gezondheid van mensen te maken hebben. Bij overstromingen komen mensen om en bij een achteruitgang van de voedselvoorziening ook. Daarnaast zijn er kosten, omdat in sommige streken van de wereld de gezondheid van de mensen achteruit kan gaan omdat de kans op uitheemse ziekten kan toenemen. Het zal duidelijk zijn dat vooral de laatste genoemde met grote onzekerheden omgeven zijn. Toch hebben economen zich gewaagd aan een schatting, en dat is aan de ene kant begrijpelijk. Immers, als we de klimaatverandering willen tegen gaan zal dat veel geld gaan kosten. En als je zoveel geld investeert, dan wil je ook wel zien hoeveel opbrengsten daar tegenover staan. Aan de andere kant zijn er minstens twee problemen: hoe bepaal je de waardevermindering van bossen, vissen en een mensenleven en hoe wordt de uitkomst van de berekeningen gebruikt?

Ziek of gezond

Eerst de vraag naar de waardebepaling, waarbij ik me beperk tot de waarde van zieke en gezonde mensen. Dat is maar voor een deel een economische kwestie; het heeft ook met ethiek te maken. Want wat en wie bepaalt de waarde van een leven? Economisch gezien zijn dat de kosten van de gezondheidszorg en de opbrengsten van een werkzaam leven. Meer zieke mensen betekent dat vaker een beroep op artsen en ziekenhuizen zal worden gedaan. Dat is dus een schadepost. Daarnaast betekent

ziekteverzuim een vermindering van de productie dus ook een schadepost. Als mensen korter leven, zullen ze **ook** minder werken en minder produceren, en dus **minder** bijdragen aan de nationale **welvaart van het land waar** ze wonen. Aan de andere kant zullen gepensioneerden die overlijden gedurende kortere tijd **pensioen ontvangen** en daarmee **de kostenkant weer** verlagen. Er is dus een aantal **financiële** aspecten aan het berekenen van de **waarde** van gezondheid en overlijden. Zoals hierboven gezien, aarzelt men niet om die **bedragen ook** werkelijk **uit** te rekenen en te gebruiken. Er **zijn** nogal wat vragen te **stellen** bij dit soort **berekeningsmethoden**. In de eerste plaats wordt de waarde van een mens teruggebracht tot een economische waarde: hoeveel **kost** ziekte en wat is de economische **productiewaarde** van een mens? Mensen die niet deelnemen aan het (betaalde) **arbeidsproces** worden niet meegenomen in de berekeningen. Dat kan tot de conclusie leiden dat het niet erg is als deze mensen **ziek** worden van milieuverontreiniging. Verder is het zo dat mensen een verschillend inkomen hebben. Dat betekent dat het, in de **berekeningsmethode** van economen, erger is als een **hoogbetaalde fabrieksdirecteur** overlijdt dan **wanneer** dat een laagbetaalde arbeider overkomt. Maar **ook** tussen landen zijn er grote **inkomensverschillen**. In **Nederland** zijn de mensen gemiddeld **zeer** welvarend, terwijl er in Afrika veel landen **zijn** waar het inkomen tientallen malen lager is dan in ons land. In de berekeningen betekent het dat een ziektegeval in **Afrika** nauwelijks meetelt en een verhoogde sterfte **veel** lagere kosten oplevert.

Meer dan economie

Het zal uit deze voorbeelden duidelijk zijn, dat ik grote **vraagtekens** zet bij dit **soort** berekeningen. Ze gaan volledig **voorbij** aan de unieke waarde van elk mensenleven en **zijn** alleen gebaseerd op de econo-

mische waarde **van** een mens. Daarnaast zijn de bedragen die uit **& k-**rekeningen komen **ook** erg onzeker. En dat geldt niet **alleen** voor de posten die te maken hebben met de **waarde** van een mensenleven. Ook zaken als lawaai, stank en vervuild viswater zijn moeilijk in gulden te waarderen.

Het merkwaardige is, dat dit soort kosten-baten-berekeningen veel minder vaak worden gebruikt op andere terreinen **van** beleid. Als **dat wel het geval** zou zijn geweest, dan zou **er mogelijk** veel meer zijn gedaan om de 1300 verkeersdoden en **vele** tienduizenden gewonden per jaar **omlaag** te **brengen**. Hoewel ziekenhuizen **soms voor** moeilijke keuzen worden geplaatst als de beperkte capaciteit op verschillende manieren kan worden ingezet, heb ik geen economische calculaties gezien. Wel worden hier afwegingen gemaakt, bijv. tussen jong en oud en tussen hogere en lagere herstelkansen.

Bij milieubeleid **komen** economische berekeningen veelvuldig voor. En dit kan tot merkwaardige **conclusies** leiden bij **het gebruik van dit soort** berekeningen. **Daarvan,** tenslotte **twee voorbeelden.**

De praktijk

In de jaren zeventig startte in Nederland het beleid om de uitstoot van verzurende stoffen omlaag te brengen. Het ministerie van **milieu** had laten **berekenen** hoeveel dat **zou** kosten voor **elektriciteitscentrales en raffinaderijen**. Daarnaast **was** men **ook** benieuwd **naar** de baten van die investeringen: hoeveel schade aan materialen, **natuur** en mensen zou worden voorkomen als de investeringen **zouden worden** gedaan? De Vrije Universiteit voerde die berekeningen uit en leverde een rapport af, waarin op bijna **elke** bladzijde stond aangegeven hoe onzeker al de **bedragen** waren. Aan het eind van het rapport **kwam** er **tenslotte** een getal uit de bus: 600 miljoen gulden, met een marge van 60 tot 6000 miljoen. Groot was de

verbazing bij de onderzoekers toen de **regeringsnota** vermeldde dat het **voorgestelde** beleid f 1,- per kilogram vermeden uitstoot zou opbrengen. Alle voorzichtigheid van de onderzoekers was verdwenen; het ministerie had twee getallen op elkaar gedeeld, 600 miljoen kilo minder uitstoot zou 600 miljoen gulden opleveren.

Een **tweede** voorbeeld is veel stuitender. Het komt van de Wereldbank in Washington en **dateert van eind 1991**. Een **vooraanstaand econoom van die bank** stelde in een intern memorandum voor om massale verhuizing van vervuilende industrieën naar de Derde Wereld te **bevorderen**. De redenering **was** simpel en bestond uit drie argumenten. De kosten van verontreiniging hangen af van het **inkomen** van de **mensen** die ziek worden; in Derde Wereldlanden **verdient** men **minder** en **dus...** **Ontwikkelingslanden** zijn momenteel veel minder **verontreinigd** dan **bijvoorbeeld** de Verenigde Staten en daarom zou de industrie die het sterkst verontreinigt, moeten verhuizen. En tenslotte, de **behoefte** aan **een schoon milieu** is groter naarmate men meer verdient. In **arme** landen is er dus veel minder behoefte aan een schoon milieu, omdat rijken daar schaars zijn.

Gelukkig kreeg de schrijver van het stuk **veel commentaar** van zowel binnen als buiten de Wereldbank te verduren. Zijn ideeën zijn nooit uitgevoerd.

Tenslotte

Het **bovenstaande** is **voor** mij aanleiding om zeer kritisch te zijn t.o.v. economische **waardering** van milieuschade. Niet dat het altijd onmogelijk **zou** zijn, **maar** de beperking is in ieder geval dat de waarde van een (gezond) **mensenleven** niet in geld is uit te **drukken**. Bij het afwegen van kosten en baten **van** milieubeleid vormt de menselijke gezondheid dus een aparte **categorie** die niet vergelijkbaar is met trans-

formatorhuisjes en planten en bomen. Politieke afwegingen zullen rekening moeten houden met baten die in geld **zijn** uit te **drukken én baten** die dat niet zijn. **In** de laatste categorie **valt** in ieder geval het unieke mensenleven. Voor **een** milieubeleid dat gebaseerd is op het voorzorg-principe, zoals dat is bepleit in de eerder aangehaalde **nota** van de Commissie Van Middelkoop, is het ook niet **nodig** om alles in geld uit te **drukken**.

Verlegenheid bij gebrokenheid

Wim Grandia schrijft **in** het program mablad van de Evangelische Omroep *Visie* van 23 februari jl. over **dingen** **waar** hij persoonlijk mee worstelt. Jarenlang had hij **nogal uitgesproken meeningen over heel wat zaken**. Met de hand op de Bijbel wist hij precies te vertellen **hoe** God **over** het huwelijk en de echtscheiding denkt. Of over ho-

G.J. van Middelkoop

M
meegelezen

mofilie. Maar **soms** vraag je je af... Die verlegenheid **komt** hij hier en daar ook tegen bij 'de hele orthodoxie'.

Zijn we met elkaar **water** bij de wijn aan het doen? Het is het laatste **waar** ik aan zou willen **mee**-doen.

Vastgelopen huwelijken

Ik ben de laatste tijd regelmatig betrokken bij vastgelopen huwelijken. Tijdens **die** gesprekken komt regelmatig het woord 'echtscheiding' voorbij. Vanuit mijn standpunt is mijn **eerste** reactie **dan**: 'God haat de echtscheiding, **dus** dat is geen optie'. Maar hoe lang is zo'n standpunt vol te houden, als je bij de brokstukken van een huwelijk staat?

Homofiele gevoelens

Een jonge man schreef mij onlangs over zijn homofiele gevoelens en de enorme eenzaamheid die hij daarin ervaarde. Ooit had hij het aan een christen verteld; de reactie zal ik u bespan. Mensonterend! Wat doe je met zo'n brief? Ik zou een theologisch volledig verantwoordde brief kunnen terugschrijven. Maar als ik hoor dat het aantal zelfdodingen onder homofiele jongens en meisjes vijf keer hoger ligt dan onder heterofiele jongeren, dan vervagen niet mijn theologische standpunten, maar **kom** ik wel in een enorme worsteling terecht. Hoe kan ik Gods liefde en aanvaarding communiceren zonder **afbreuk** te doen aan bijbelse basis-waarheden?

Barensnood

Dit soort vragen leidde bij Grandia tot een persoonlijke worsteling:

Uw kerkgebouw is toch wel bij Donatus verzekerd?

100% zekerheid

Als brand-, storm- of andere schade dreigt, is het maar het beste als uw kerkelijke eigendommen bij Donatus zijn verzekerd. Gewoon, omdat Donatus in de praktijk bewijst er te zijn wanneer Donatus het meeste nodig is. Bij calamiteiten van welke omvang en aard **dm** ook. Op basis van op maat gesneden voorwaarden.

50%premierestitutie

Bovendien is kiezen voor Donatus **k i e m** voor verantwoorde bestedingen. Jaarlijks wordt de winst van Donatus in de vorm van premierestitutie terug betaald. In de afgelopen 10 jaar bedroeg deze premierestitutie gemiddeld maar liefst 50%!

Samen sterk.

Donatus is een onderlinge verzekeringmaatschappij. En dat betekent dat de **bdn** samen de kracht van Donatus bepalen. Een gemeenschapsgedachte die er inmiddels toe heeft geleid, dat er ruim 75% van alle kerkgebouwen in Nederland bij Donatus is verzekerd.

Wilt u meer weten?

Vraag dan om een persoonlijk gesprek met één van onze adviseurs. Ook als u nu nog elders bent verzekerd.

donatus

Vertrouwd verzekerd.

O.V.M. Donatus u.a., Postbus 5055, 5201 GB 's-Hertogenbosch, tel 073-612 21 66

In 'mijn visie' mag je de lezer deelgenoot maken van je persoonlijke worsteling. ~~Meer~~ wil ik hier niet aan u communiceren. Ik ben er nog lang niet uit, maar vorige week kwam ik weer Romeinen 8 tegen. De schepping, de samenleving, die in barensnood is. Het door Paulus gebruikte voorbeeld is aan mij, als vader van vijf kinderen, goed bestand. Ik weet niet uit eigen ervaring wat barensweeën zijn, maar ik was er wel bij. Ik keek er naar en voelde me enorm machteloos naar mijn eigen Lieve vrouw toe. Zo machteloos voel ik mij s o m ook bij mensen die hun verbaal aan mij vertellen.

Er bij zijn

Mijn vrouw en ik hebben de 'afsprak' dat we elkaar geen pijn mogen doen. Maar ik kan u verzekeren dat tijdens de barensweeën van mijn vrouw ik behoorlijk ben geknepen en afgesnauwd. De vaders onder u zullen precies begrijpen wat ik nu bedoel. Maar ik begreep het van mijn vrouw. Ik kneep niet terug, ik snauwde niet terug. Sterker nog, ik moedigde haar zelfs aan. Begrijpt u waar ik naar toe wil? Als er barensweeën zijn, zijn bepaalde regels niet altijd even gemakkelijk meer toepasbaar. De schepping nicht. Mensen zuchten. Zonder iets af te willen doen aan Gods heilige wetten voor mens en samenleving, wil ik samen met de ander de pijn dragen, samen worstelen met de gebrokenheid. Er zijn voor de ander. Zoekend naar antwoorden op eerlijke vragen. Wetend dat het nieuwe leven eraan komt.

Ik hoop, in navolging van Christus...

Beroepen te Bussum-Huizen, te Middelburg en te Zoetermeer:
E. Brink te Nijmegen,
Aangenomen naar Almkerk/Werkendam: U. van der Meer, kandidaat te Ommen; naar Buitenpost: S. de Jong te Franeker-Sexbierum, die bedankte voor Nieuwerkerk aan den IJssel.
Bedankt voor Enschede-Zuid: J.P. van Bruggen te Zuidlaren.

Intrede

Breda – Op zondag 23 febr. jl. deed R.R. Roth, kandidaat te Kampen, intrede in de gemeente te Breda. Dhr. Roth werd tijdens de morgendienst d m ds. K. de Vries uit Ridderkerk in het ambt bevestigd en deed in de middagdienst intrede. Nieuw adres ds. Roth: Veldmoeren 25, 4824 JT Breda, a (076) 5420408.

Sliedrecht – Op zondag 2 maart jl. deed ds. W. Borgdorff te Sliedrecht, intrede in de gemeente te Enschede.

Ds. Borgdorff werd, tijdens de morgendienst, door ds. J. de Jonge te Hengelo in het ambt bevestigd en deed in de middagdienst intrede. Nieuw adres ds. Borgdorff: Mariëndaal 64, 7544 NE Enschede, a (053) 4371962.

Adreswijzigingen e.d.

Breda * Predikant: R.R. Roth,

UIT DE KERKEN

Veldmoeren 25, 4824 JT Breda, a (076) 5420408.

Curaçao * Scriba: T.S. Linzey, p/a Arowakenweg 28, Curaçao, Ned. Antillen.

Beroepbaar¹

Kandidaten:

H. van Dijken, Wortmanstraat 82, 8265 AE Kampen, a (038) 3328224.

MA. van Leeuwen, Planetenweg 176, 1973 BK IJmuiden, e (0255) 533451.

B. van Veen, Wortmanstraat 402, 8265 AP Kampen, e (038) 3327078.

Studenten met spreekconsent

J.P. Kruiger, tot 14 maart 1997; a (0341) 551673.

¹ Nieuwe opgaven en wijzigingen: W.L. de Graaff, a (038) 3331201.

Datum	Radio/TV	Tijd	Plaats	Predikant
09-03-97	Radio	17.00 uur	Wetsinge-Sauwerd	ds. T. Schutte
30-03-97	Radio	17.00 uur	Rotterdam-C.	ds. A.L.Th. de Bruijne
04-05-97	TV	11.00 uur	Stadskanaal	prof. dr. J. Douma

